

KULTÚRA

ROČNÍK XI. – č. 16

DVOJTÝŽDENNÍK ZÁVISLÝ OD ETIKY

24. SEPTEMBRA 2008

Vydáva Factum bonum, s. r. o. • Šéfredaktor Teodor Križka • Redakcia: Sološnická 41, 841 05 Bratislava, Tel./fax: 654 12 388 • e-mail: redakcia@kultura-fb.sk • Cena 29 Sk • 0,93 €

Snímka: archív

Dávni králi mávali zvláštneho dvojníka - šaša. Akýsi kráľov negatív, protiklad, na pozadí ktorého sa majestát kráľa výrazne vynímal. To je však iba jedna stránka tohto zvláštneho vzťahu. Šašo rád predstiera, že on je kráľ. Pitoreskná postava sa tlačí do popredia, dožaduje sa kráľovskej moci a úcty. Niekoľko to rozveselí, iného pomýli.

Vždy sa nájdu mnohí, ktorí šaša považujú za kráľa.

Dvojica kráľ a šašo je stále aktuálna. Rozdiel medzi majestátom a šašovstvom sa predsa z dnešného sveta nevytratil. Prerastá mnohé spoločenské štruktúry a tradície. Vždy sa dá pomýliť a popliesť si kráľovský majestát s jeho pitoreskným dvojníkom.

Pre nás Slovákov, ktorí stále pochybujeme o svojej tradícii, ktorí sme stále akýsi nesvoji, vždy ochotní zaujímať cudzie postoje, brať na seba cudzí vzhľad a nosiť cudzie meno. Je toto nebezpečenstvo obzvlášť veľké.

Jedným z mnohých kameňov úrazu je svätý Štefan, prvý kráľ uhorský a jeho šašo, postavy preklenujúce tisíc rokov našej histórie.

Prichádza kráľ

V deviatom a desiatom storočí to vyzeralo s Európou zle. Všetko sa zbehlo tak, akoby Európa so svojou civilizáciou a kultúrou mala končiť. Nájazdy barbarov naraz zo všetkých strán. Z juhu Arabi, zo severu Vikingovia, z východu Maďari. Európa to však napokon ustála. Stredná Európa, tu u nás, na strednom Dunaji to prežila tiež. Nomádi z východu ohro-

Cudzí kráľ a jeho dvojník

zili, ale nezničili tunajšiu európsku civilizáciu a kultúru. Ohrozili, ale nezničili civilizáciu, usadnutý spôsob života v stálych sídlach, mestách. Ohrozili, ale nezničili kresťanskú kultúru. Hoci po bitke pri Bratislave niet o Veľkej

JÁN URBÁNEK

Morave ani zmienky, naša civilizácia a kultúra túto porážku prežili.

Dejiny sú plné stretov rôznych civilizácií s barbarmi. Často sa však opakuje podobný scenár. Po vojenskom víťazstve barbarov sa situácia obracia. Víťazi sa podrobujú civilizácii a kultúre, ktoré porazili. Uvedomujú si rozdiel. Učia sa, civilizujú, kultivujú, asimilujú. Dobiehajú zameškané, menia svoju identitu. Útočník chce byť de- dičom.

Stalo sa to aj na začiatku stredoveku, kedy barbarské národy porazili a zaplavili impérium Romanum, aby sa vzápätí začali učiť a preberať antickú civilizáciu a kultúru.

Nedialo sa po pár storočiach ničie podobné aj u nás, v krajine našich predkov?

Víťazi nomádi sa podrobujú civilizácii a kultúre, ktoré tak vážne ohrozili. Opúšťajú nomádsky spôsob života, učia sa obrábať pôdu, žiť usadeným životom. Vrastajú do štruktúry európskej feudálnej spoločnosti. Konfrontovaní s kresťanskou kultúrou opúšťajú pohanstvo. Ich jazyk sa zaplňuje slovenskými slovami, odrážajúc a vyjadrujúc tak hlbokú metamorfózu nomádkeho etnika. Na scénu napokon prichádza kráľ.

Asimilačný proces završuje prvý uhorský kráľ - Štefan. Robí to aj za cenu konfrontácie s vlastnými. Po víťazstve nad Kopáňom, ku ktorému mu rozhodujúcim spôsobom pomohli slovenskí veľmoži Pozňan a Hunt, je v roku 1000 korunovaný z vôle cisára Ota III. a pápeža Silvestra II. za kráľa.

Ako kráľa označil Štefana I. Konštantín Porfyrogenetos, byzantský cisár. Forma "kral" je západoslovanská.

(Pokračovanie na 5. strane)

Dnes opomeniem všetky politické udalosti. Lebo si sadám k počítaču po bezprostrednom dojme z tohtoročnej púte k Sedembolestnej Panne Márii, patrónke Slovenska a Slovákov. Nie je podstatné, že v pondelok 15. septembra aj obloha akoby bola sedembolestná. Veď slzy dažďa k tomuto výnimočnému sviatku akosi prirodzene patria, aj keď z praktických dôvodov by ich mohlo počasie oželiť. Prekvapilo ma, že i prevažne bulvárna Markiza venovala Šaštinu živé vstupy v rannom vysielaní, hoci (hádam dobre myslené) pohostenie pagáčikmi, ktorými ponúkal moderátor tejto televízie veriacich, predsa len bolo nevhodné. Aj redaktor súkromnej televízie by mal vedieť základné informácie o tradícii, ktorá sa týka veľkej časti spoločnosti, že pred prístupom k sv. prijímaniu veriaci nepožievajú jedlo. Horšieho pre-

Ďakujem

TEODOR KRIŽKA

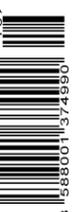
šľapu sa však dopustil, keď rovno pred slečnami, s ktorými sa zhováral, mu mimovoľne vyklzlo nevhodné slovo "bohovsky". Bolo to proutokultúrne. Som presvedčený, že by sa napr. pred synagógou podobného prehrešku bez ospravedlnenia dopustiť nemohol.

Nuž čo, taká je doba, neznalosť samozrej- mým reálií, ktoré by mali patriť k základom profesionality, ak už nie k výbave kultúrneho súčasníka, sa proutokultúrne vo vzťahu ku kresťanstvu nielen v tomto prípade viac ako toleruje.

Ani takáto nepríjemnosť nemohla narušiť jedinečný duchovný zážitok zo svätej omše, ktorú celebroid bratislavský arcibiskup Mons. Stanislav Zvolenský. Jeho homília bola akoby závanom sviežeho vetra. Hlavný celebrant bol zrozumiteľný, presvedčivý, vierohodný, dôstojný, civilný, a predsa slávnostný, múdry, a predsa pokorný, proutokultúrne vystúpil v priamom prenose verejnoprávnej televízie ako príklad neštylizovanej ušľachtilosti, ktorú môže ponúknuť aj súčasnému človeku naozaj, hlboko intímne žitá viera. S jeho vonkajším prejavom korešpondoval aj obsah homílie, ktorý nebol výsledkom schematicky poňatej slohovej práce, ale zásadným, vážnym príhovorom, ktorý rátal nielen s poslucháčom pripraveným na určité cirkevné stereotypy, no zaiste musel osloviť aj nezainteresovaného, či dokonca skeptického poslucháča. Otec arcibiskup ukázal, že stav spoločnosti, nielen stav uprostred cirkevného spoločenstva, mu hlboko leží na srdci a že nielen myslí, no i cíti spolu s ňou. Vysoko empatický neskĺzol do mentorstva, nepredvádzal svoje nesporné vzdelanie a nadhľad, no prihovárať sa ako účastník bolesti na biede tohto času. Ukázal, že sa dá hovoriť o nesporných kritických miestach nášho života tak, aby oslovený človek nemal pocit poníženia, no aby bol pozvaný k účasti a náprave bez straty dôstojnosti. Priznáva sa, už dávno som tak s radosťou a pozorne nepočúval nijakú kázeň. A možno som nebol sám, kto pri každej novej vete, pri každej novej myšlienke pocítil účinok súhry vlastností a kvalít otca arcibiskupa, ktorá vo mne mimovoľne evokovala obnovujúcu sa vôľu a silu niečo zmeniť.

A tak som pocítil potrebu verejne sa poďakovať.

www.kultura-fb.sk

Bývalý nemecký kancelár Helmut Schmidt (kancelár NSP za SPD a spoluvydavateľ populárneho týždenníka Die Zeit) uverejnil v týždenníku Die Zeit článok. Používa v ňom pojem „my Európania“ a nadhadzuje kandidátom na úrad prezidenta USA viacero otázok, ktoré majú pre „nás Európanov kľúčový význam“. Vztahujú sa najmä na to, aký politický odkaz by mal nový prezident Európanom sprostredkovať, v súvislosti s mnohými otázkami, ktoré teraz narušujú dôveru Európanov vo vodcovstvo USA vo svete.

Na postavené otázky Helmut Schmidt asi nedostane priamo odpoveď. Nepriamo si ju môže získať z priebehu zápasu v prejavoch kandidátov na úrad prezidenta USA, ktorý ukazuje na to, že v USA síce dospievajú k tomu, že by malo ísť o novú politickú kapitolu v dejinách Spojených štátov, ale realita po voľbách sa pravdepodobne podstatne nezmení. Otázkou viac pre USA než pre Európu je, do akej miery sa úsilie o novú politickú kapitolu naplní. Ide o zápas ideí demokratov a republikánov, ktorý demokrati prehrali ešte v roku 1968 a doteraz sa z neho nespamätali.

Odvedty v Spojených štátoch vládne v podstate pravica. Predstavovali ju prezidenti Nixon, Ford, Carter, Reagan, Bush starší a Bush mladší. Charismatický Bill Clinton za demokratov nedokázal urobiť posun viac doľava a krajina zostala do značnej miery tam, kde ju nechali pravicoví republikáni. Pritom najmä prezident George W. Bush posilnil pravicu do nezdravej miery. S jeho prezidentovaním vyjadriť spokojnosť iba 30% Američanov. Väčšina ľudí v Amerike si myslí, že invázia do Iraku bola chybou a vojna by sa mala ukončiť. Za chybu považujú aj rozhodnutie Georgea W. Busha, že v roku 2001 a 2003 nespravodlivo znížil dane najmä bohatšej vrstvy obyvateľov. Nerovnomernosť príjmov a majetku sa stále prehľbuje. Je najväčšia za posledné storočie. Z prieskumov vyplýva, že väčšina ľudí je ochotná platiť vyššie

dane s tým, aby sa znížila miera chudoby, zlepšila prístupnosť a kvalita školstva, je za reguláciu biznisu v prospech skvalitňovania životného prostredia. Veľká väčšina ľudí sa dožaduje, aby sa posúdila prívlečná moc korporácií, pritrdila reštrikcia lobistov a prehodnotilo sa financovanie politických strán.

Pravicoví kandidáti na prezidenta ako nositelia republikánskych princípov nie sú za podstatnejšie zmeny v doterajšom vývoji v Amerike. Občiansky nejasne definovaný posun doľava nesľubovala ani väčšina demokratických kandidátov, vrátane Hillary Clintonovej, ktorá chce všeobecne zdravotníctvo, ale bez kontroly nákladov na jeho fungovanie. Hovorí o znížení nerovnosti, ale nepovedala, ako to treba urobiť. Nechce sa zaviazat' na zvyšovanie daní, z ktorých by sa dali financovať sociálne programy. Chce iba zmierniť zníženie daní pre bohatých, ktoré zaviedol Bush.

Barack Obama má síce odvahu povedať, aby bohatší platili väčšie dane na zlepšenie sociálnej situácie obyvateľstva, ale nepovedal ako veľmi. Jasnejšie sa vyjadril, že chce zrušiť Bushovo zníženie daní pre bohatých. Je proti vojne v Iraku, zaviazal sa stiahnuť vojakov, ale o termíne hovorí menej. Aj keď je Obama často spájaný s potenciálnym obratom doľava, nie je tomu tak.

Obamomaniu možno spôsobujú najmä dve želania, či inšpirácie amerického ľudu: európska úroveň sociálneho štátu a daní a obrat k ideám JFK pripomínajúcim princípy, na ktorých Amerika bola založená, že všetci ľudia sú stvorení ako navzájom rovní. Podobnými želaniami ľudia chcú byť znovu inšpirovaní ako kedysi pred štyridsiatimi rokmi. Problém je v tom, že v Amerike žijú ľudia s inými názormi ako vtedy a politici veľmi nestoja o ideu, ale im ide o to, aby zmobilizovali verejnosť a vyhrali voľby.

Barack Obama to vie a oslovuje ľu-

dí témami, ktoré najviac trápia Američanov: prístupnejšia zdravotná starostlivosť a vzdelanie, viac pracovných príležitostí, nižšie dane. Obama sa zaviazal napraviť Bushove chyby a chce zmeniť Bushov kurz. Tiež že stiahne vojská z Iraku a vyšle ich iba tam, kde to má zmysel. Najväčší problém pre politikov v Amerike, vrátane Obamu, je oslovit' chudobnejšiu strednú vrstvu. Keďže ne-

JOZEF MIHALIK

Voľby v USA

ako konkrétne riešiť ich nerovnocenné sociálne postavenie v spoločnosti, odkázal im iba to, že vie presne, čo ich trápia a hlavne, že im vie pomôcť. Varoval pred politikou Mc Caina, že v 90 percent prípadov hlasoval s Georgeom Bushom a na zvyšných 10 percent by sa nespoliehal.

V závetrí zápasov politikov o získanie priestoru pre ich záujmy a moc prebieha druhá vlna, ktorá usiluje o to, aby Amerika začala novú politickú kapitolu nielen v rámci Spojených štátov, ale aj voči Európe a zvyšku sveta.

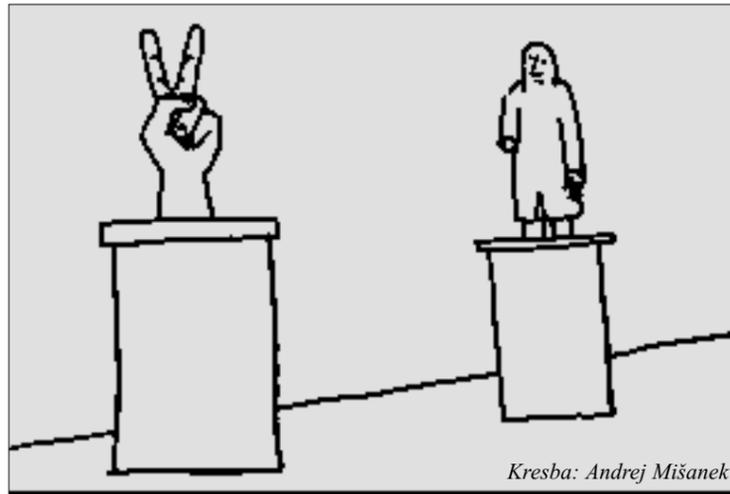
Marcia Pallyová v súvislosti s voľbami prezidenta o situácii v Amerike píše: „Naozaj hlúpe je vlastne len to, že my Američania akoby sme zmúdrelí práve vo chvíli, keď naše postavenie globálnej veľmoci začína miznúť - naše miesto čoskoro zaujmú Číňania. Je to nepredstavitelné, ale ako národ sme pozadu,“ píše Pallyová (SME 12. 4. 2008).

Voľby amerického prezidenta v novembri 2008 Európa sleduje so záujmom z viacerých príčin. Počas ôsmich rokov Bushovej vlády Amerika sa dostala do izolácie. Navyše ocitla sa dvakrát v ekonomickej recesii, ktorej dôsledky musela riešiť aj Európa. Bushova éra vládnutia prehľbila dilemu Európanov o rozkolísanej predstave, do akej miery Amerika má slúžiť ako vzor alebo

ako ochranca, či reprezentant západných hodnôt. Vo viacerých prípadoch stanovisko Európy sa odlišovalo od stanoviska USA (napríklad vyhlásenie vojny s Irakom a iné). Aj preto so záujmom sledovala prezidentské voľby v Amerike, najmä zápas o nomináciu Hillary Clintonovej a Baracka Obamu.

Šanace nominácia Clintonovej sa postupne oslabovali najmä preto, že predstavovala Ameriku, ktorá by sa nemala veľmi odlišovať od doterajšej. Naopak Barack Obama získaval najmä tým, že šiel do volieb s heslom Amerika potrebuje zmeny. Pre Európanov a svet proklamovaná zmena Obamu k znovuoobjavovaniu koreňov svojej kultúry na spôsob JFK a ústup od kultúry strachu a sily bolo vítanou zmenou. Priatelia USA by chceli viac normálnejšej, takej Ameriky, ktorá bude smerovať bližšie k vlastným hodnotám, k zlepšovaniu sveta bez vojen, strachu a chudoby, a ekonomiky, ktorá by nevedla k recesii, s negatívnym dosahom na ostatný svet, čo všetko Bushova vláda nereprezentovala.

Aj preto pocit Európanov k tomu, či

Kresba: Andrej Mišanek

Spojené štáty majú problémy. Nielen v roli svetového policajta, ktorú dobrovoľne a proti vôli mnohých vzali na svoje plecia. Ešte väčšie problémy ich kvária doma, v každodennom živote spoločnosti. Nie sú to problémy nové, zo včerajška, rodili sa dlho, no je neodskriepiteľné, že do dnešných nezávládnuteľných rozmerov narástli počas osemročného Bushovho prezidentovania. Dnes Američania nielenže bojujú a zomierajú kdekade vo svete - hovorja im, že za ľudskú právu a demokraciu - ale aj doma s najväčšou hospodárskou krízou od tridsiatych rokov minulého storočia. A kríza sa ďalej prehľbuje, ľudia chudobnejú, strácajú perspektívu i zmysel pre „americké hodnoty“. Ešte nerebelujú v masovom meradle, ešte stále „mlčiaca väčšina“ verí americkej politike a politikom, lenže dokedy?! Dokedy bude americký národ ochotný mlčky znášať prehľbujúce sa dôsledky súčasnej krízy hospodárstva, ale aj (ak nie predovšetkým) morálky? Nebezpečenstvo živelného sociálneho výbuchu si mnohí uvedomujú a hľadajú cesty „spásy“. V poslednom predprázdňinovom čísle sme na túto tému priniesli článok „Amerika (azda) v pohybe“, dnes prinášame jeho voľné pokračovanie.

Príčinu súčasného neutešeného stavu vidia výskumní pracovníci Sarah Anderson a Sam Pizzigati (1) v priepastných sociálnych rozdieloch spoločnosti, a preto na stránkach časopisu The Nation (16. 6. 2008) nabádajú svojich spoluobčanov, aby skoncovali s plutokraciou. Spôsob, ako by to mali Američania urobiť, formulovali do dvanástich krokov. Uvádzame ich, pretože by mohli byť azda inšpiratívne pri riešení našich problémov alebo podniknutí aspoň k zamysleniu sa nad súčasným vývojom našej spoločnosti a jeho dôsledkami, ktoré môžu byť fatálne.

Autori svoj článok uvádzajú týmito slovami: „Naši pradedovia a dedovia bojovali o prežitie vo svete, v ktorom dominovali arciboháči. Teraz sme na rade my“ a konštatujú: Ako čudne to teraz znie! Ľudia faticového zmýšľania dnes fakticky hovoria, aby arciboháči platili nejaké „spravodlivé dane“; ale už sa neodvažuje-

JOZEF HLUŠEK

Ako skoncovať s plutokraciou

me ani len snívať o Severnej Amerike bez arciboháčov“.

Nuž, zmenili sa aj naši ľavičiar, nielen tí v Amerike. Zmenili sme sa počas uplynulých osemnástich rokov aj my všetci, najmä mentálne. Akosi veľmi ochotne, bez protestu sme prijali našich superboháčov ako výsledok a dôsledok legálneho procesu, ba aj to, že reálna moc sa čoraz častejšie uskutočňuje mimo ústavných inštitúcií a inštitútov, bez ohľadu na záujem národa, ba často aj proti nemu. Že bohatí (prostredníctvom legálnych štruktúr moci) rozhodujú o politike štátu, krivia ju, znešvárujú aj kriminalizujú. Doslova údes musí vzbudzovať skutočnosť, že sa tak deje nielen v USA, či na Slovensku (napr. prestupy poslancov za bývalej vlády), ale že je to celosvetový trend. Havlovsky povedané, „temné sily“ hľadajú a nachádzajú spôsoby, ako obísť zákon a ignorovať vôľu ľudu (Česko - radar, Francúzsko - Lisabonská zmluva, Taliansko - Berlusconi a jeho krimiprešľapy, atď.)

Ako možno zmeniť tento trend, či „ako sa môžeme oslobodiť z tejto slučky, ktorá zvierá naše hrdlá?“, ako píše uvedení autori. Tu sú nimi navrhované kroky, realizácia ktorých by mala v USA drasticky znížiť súčasný „formát“ superboháčov, redukujúc ho do rozmerov kompatibilných s demokraciou.

KROK Č. 1: Vyžadujte, aby firemné korporácie mali povinnosť informovať o priepastných mzdových rozdieloch medzi ich vedúcimi činiteľmi a radovými zamestnancami.

Autori dávajú za príklad svetoznámeho novinára Josepha Pulitzer(2), ktorý vo svojom rozlúčkovom posolstve na záver novinárskej kariéry naliehal na čitateľov, aby vždy oztražito sledovali „predátorskú plutokraciu“. Pripomínajú, že svoju skvelú kariéru tento novinár začínal obžalobou bohatých, že sa vyhýbajú plateniu daní. Vyzývajú verejnosť, aby vyža-

dovala od firiem, ktoré dostanú vládne zákazky, aby zverejnili výšku príjmov svojich vysokých činiteľov, pretože doteraz súkromné spoločnosti túto povinnosť nemali stanovenú zákonom.

Súčasná realita v USA: Len nedávno Kongres USA schválil zákon pomenovaný „Zákon na kontrolu firiem, ktoré získajú vládne zákazky“. Takýmto firmám ukladá povinnosť zverejniť výšku príjmov ich najvyšších činiteľov. Tito podľa súčasnej praxe poberajú ako podiel na zisku korporácie ročne dvojnásobok toho, čo si predtým nezarobili ani za celé desaťročie. Pritom spoluúčast' reálnej práce na tvorbe HDP klesla na rekordne nízku úroveň. „Ak budeme požadovať od korporácií, aby každoročne informovali svojich zamestnancov a verejnosť o rozdieloch medzi ich najhoršie a najlepšie platenými zamestnancami, dozvieme sa to“, tvrdia autori a pokračujú: „Požadujte od arciboháčov, aby zverejnili priznanie o svojich finančných príjmoch. Nastala hodina návratu svetla a transparentnosti“. (R. 2005 štyristo osôb s najvyššími príjmami v USA odvieďlo na federálnych daniach iba 18,2% zo svojich ziskov.)

Realita na Slovensku: V USA azda táto hodina nastala, držíme im palce. Lenže na Slovensku sotva. My, národ holubičí, vytrvalo mlčíme, hoci všetko je akoby opísané z americkej skutočnosti. Nik, ani z nepreberného množstva „mimovládiek“, inak bedlivo stráziacich „demokraciu“ a otvorenosť, sa neodvážia prísť s návrhom zákona, aby boli zisky našich superboháčov a nimi zaplatené dane zverejnené a ak by s takým návrhom predsa len ktosi prišiel (azda Harabin, či Fico), celkom iste nenájdeme ani vo svojom tábore dost' statočných, ktorí by ho podporili. Veď u nás sú už od r. 1990 tajné dokonca aj platy a odmeny v štátnom sektore, tzn. aj ministerských úradníkov a poradcov (najmä „poradcov“) ministrov, predsedu

vlády, či rôznych generálnych riaditeľov.

KROK 2: Dôverujte vo vyššiu moc viac, ako v moc prezidentov správnych rád a ich kumpánov.

Súčasná realita v USA: Iba u 0,01% daňových poplatníkov sa počas uplynulých desaťročí zvýšil ich príjem očistený o infláciu na štvornásobok. Ide o vysokých funkcionárov korporácií. „Ako si to zariadili, že získavajú také šialene odmeny? Jednoducho: v podstate vyplácajú sami seba. Demokraticizácia vedenia korporácií by pomohla skoncovať s tými praktikami“ uvádzajú autori a navrhujú: „Dajte akcionárom reálny hlas pri odmeňovaní“. Snehmovňa reprezentantov v minulom roku rokovala o tom, aby pri odmeňovaní vysokých funkcionárov spoločnosti mali akcionári hlasovacie právo. Ich hlasy by však mali byť iba konzultatívne a spôsob hlasovania nezáväzný. Senát však ani túto úpravu ešte neodhlasoval. Prečo? Dôvod je prostý, takáto „nedokonaná“ úprava, napríklad vo Veľkej Británii spôsobila, že špirála rastu platov vysokých funkcionárov sa pretrhla.

Skončite s voľbami a la Kremľ do správnych rád korporácií. Akcionári potrebujú viac ako iba konzultatívny nezáväzný hlas, aby mohli nasadiť uzdu platom vysokých funkcionárov spoločnosti. Potrebujú mať hlas, ktorý v hodine rozhodovania, budú brať správne rady korporácií do úvahy. V súčasnosti voľby do týchto rád vykazujú všetky „demokratické rysy“ volieb do Najvyššieho sovieta ZSSR za éry Leonida Brežneva, vrátane toho, že je pravidlom, aby volebné listiny kandidátov boli uzatvorené“, píše autori „manifestu“. V USA r. 2003 padol návrh poskytnúť akcionárom polosymbolický hlas pre alternatívnych kandidátov z radov akcionárov. Ale zúrivá opozícia Business Roundtable, rozhodujúcej organizácie prezidentov správnych rád, vyslovila nie aj skromnému pokusu o podnikateľskú perestrojku.

Amerika v Bushovom politickom cykle by mala predstavovať vzor a ochranu sa oslabuje a silnie pocit potreby partnerstva a rešpekty, ktorý Amerika ako superveľmoc naďalej predstavuje. Tento pocit je aktuálny o to viac, že úspešnosť Ázie mení európske a svetové vnímanie USA ako doterajšieho svetového lídra. Súčasne Európska únia sa stáva stále viac normatívnou svetovou silou pri posudzovaní postojov a kritérií k svetovému líderstvu a praxe, ktorá k takému líderstvu môže viesť.

Vidina predstáv o zlepšení vzťahov EÚ a Ameriky sa môže posilniť aj trendom, ktorý sa v súčasnosti v USA presadzuje. Liberálna americká ľavica a americké liberálne médiá spolu s ľavicovými intelektuálmi mobilizujú ľavicovo-liberálne orientovanú časť voličov, ktorá volá po porážke globálnej americkej hegemonie a horlí za návrat k americkej tradičnej hodnotovej orientácii.

Reálne rozmýšľajúca časť politického spektra a intelektuálnej elity Ameriky však hovorí, že po amerických voľbách v Spojených štátoch dôjde len k niektorým okrajovým zmenám v politike USA voči Európe a ostatnému svetu.

Realita na Slovensku: Je totožná s americkou. Odhladnuc od toho, že (podľa vlastného priznania pri sčítaní ľudu) vo vyššiu moc verí až 70% z nás, zatiaľ čo prezidentom správnych rád nik. V tom sme pred Američanmi, inak zaostávame. Nik sa ešte ani len nepozastavil nad tým, kde a akými praktikami sa mohli za neceľých osemnásť rokov dostať k miliardovým majetkom sotva štyridsaťroční „chlapci“, ktorí nič nezdedili. Všetko akoby bolo v najväčšom poriadku. Nepýtajú sa na to investigatívci, ani boľševickí politológovia, ani Hrušovského, či Palkovi „kresťanskí demokrati“.

KROK Č. 3: Nedovoľte, aby finančná legislatíva uľahčovala prechmaty podnikateľov a exekutívy.

Súčasná realita v USA: Správnym radám korporácií možno po zásluže adresovať všetky už uvedené výčitky pokiaľ ide o odmeňovanie vysokých funkcionárov, ale legislatívci, členovia zákonodarných zborov, im uľahčili veci tým, že kontaminovali finančnú legislatívu narýchlo prijatými výnosmi a ustanoveniami, ktoré legalizovali prehnaté odmeny pre špičku manažerskej hierarchie s odôvodnením, že nimi stimulujú ich výkonnosť a čo najvyššie výnosy korporácií. „Treba okamžite začať dekontaminačnú kampaň“, žiadajú autori a pokračujú: „Treba tiež eliminovať eska-motérsku hru s opciami akcií. Korporácie dnes môžu legálne uplatňovať finančné odpochty (zľavy, odpisy) prostredníctvom opcií na akcie, ktoré zhodnotia desaťnásobne v porovnaní s ich hodnotou, ktorá sa každoročne objaví zaregistrovaná v ich daňových priznaniach“. Federálnou daňovou správou USA zverejnené údaje za r. 2005 ukazujú trvalú štrbinu medzi cenou opcií a hodnotou, ktorú korporácie odpisujú na účet týchto opcií: rozdiel je 61 miliárd dolárov! Senátor Carl Levin(3) navrhoval zákon, ktorý by túto štrbinu zacelil, čo by prinieslo každoročne miliardy dolárov do rozpočtu USA.

Dost' povofnosti je aj pri vyhlasovaní bankrotov firiem, treba s ňou skoncovať. V r. 2005 Kongres síce zakázal firmám, ktoré vyhlásili bankrot, vyplácať svojim

vedúcim činiteľom platy a ostatné náležitosti desaťnásobne vyššie, ako sú platení ich zamestnanci. Lenže zákon neobmedzil príplatky „za výkonosť“, čo vlastne umožnilo pokračovať v dovtedajšej praxi. Napr. prezident správnej rady Calpine, istej energetickej spoločnosti z Kalifornie, ktorá v minulom roku vyhlásila bankrot a prepustila dve tretiny zamestnancov, z nej odišiel s odstupným 10,9 mil. dolárov.

Ďalším problémom sú príjmy oslobodené od dane. Vzorový príklad ukazuje prečo. Vysoký funkcionár spoločnosti Robert Ulrico mal na svojom účte ku koncu r. 2006 až 133,5 mil. dolárov nezdanených príjmov. V kontraste s tým masa ľudí, ktorí musia žiť „z rúk do úst“, je podrobovaná prísny obmedzeniam, pokiaľ ide o výšku príjmu, ktorý, si môžu odkladať prostredníctvom projektu regulovaných dôchodkov (článok 401(k) Finančného kódexu USA), pretože maximálna hranica nezdaneného príjmu je pre väčšinu zamestnancov iba 15 000 dolárov. Lobisti korporácií sa postarali aj minulý rok o to, aby stroškotala iniciatíva Senátu, podľa ktorej by sa strop nezdaneného príjmu vysokých funkcionárov znížil na 1 mil. dolárov.

Realita na Slovensku: Ani naša legislatíva v oblasti financií nie je bezchybná, veď čo je 19% -ná daň pre „našich“ superboháčov, ak nie zákonom pozhnaný únik od daňových povinností. Je škandáloznejšie, že je rovnaká ako pre tých najchudobnejších, ktorých dzurindovci obalamutili tzv. „odpočítateľnou položkou“, žobračenkou 21. storočia, ktorú na rozdiel od tej z čias „klasického“ kapitalizmu, dostanú nie raz týždenne, či mesačne, ale iba raz za rok. Progressívna, ba ani miliónárska daň Ficovi neprešla, zostalo z nej smiešne torzo. Postavili sa proti nemu aj jeho vlastní „operenci“.

Ešte väčší podraz voči 95 %-nej väčšine národa je tzv. zmluvne dohodnuté a zákonom odobrené prelievanie kapitálu do zahraničia. O koľko takto prichádza každoročne slovenský štátny rozpočet vďaka ekonomickým expertom dvoch dzurindových vlád? Bolo by zaujímavé vedieť aspoň približné číslo. Lenže ani o to naši „investigatívi“ nemajú záujem. Prichytiť tak Fica, ako s kýmsi pobeľuje na dunajskej hrádzi, to je čosi pre nich, z toho sa dá vyrobiť mediálna bomba, ale z okrádania a rozkrádania Slovenska? Načo by si páliť prsty, keď ich „demokrati“ tak dobre platia.

KROK Č. 4: Trvajte na vytvorení verejnosti prístupného registra „peňaženiek“ superboháčov.

Súčasná realita v USA: Podľa správy OMB Watch(4) zo začiatku tohto roka, finanční inšpektori z IRS (5) mňajú v súčasnosti viac času inšpekciami chudobných poplatníkov, ako boháčov. „Musíme od IRS žiadať, aby v prvom rade dôkladne, do hĺbky preskúmala účty neskutočne bohatých“, nabádajú Američanov autori článku. Podľa štúdie Michiganskej univerzity superboháči USA každoročne ulievajú okolo 50 mld. dolárov patriacich štátu kamuflovaním svojich skutočných príjmov v zahraničí. Americkí boháči si tiež zvykli nadhodnocovať umelecké diela, ktoré darujú múzeám a IRS nemá kvalifikovaný personál na to, aby s týmito podvodmi skoncoval. Bohatí Američania na úkor darovaných umeleckých diel žiadajú ročne odpočet z daní v sume 1 miliardy dolárov.

Druhú oblasť, kde sa ulievajú vysoké sumy na úkor daní do federálneho rozpočtu, je súkromné školstvo, ktoré sa stalo skladom bohatstva. Superbohatí prelievajú hory peňazí v súkromných univerzitách elity. Dary Harvardu dosiahli minulý rok takmer 36,4 mld. dolárov. To v čase, keď verejné univerzity skracujú študijné programy a preplňajú triedy.

Realita na Slovensku: Žeby ktosi z našich superboháčov daroval umelecké dielo napr. v hodnote 100 tis. Sk a odpísal si zo zisku 1 či 5 miliónov, to sa ešte v našej tlači neobjavilo - pravdaže, myslím tým obvyklým spôsobom „upravenú informáciu“, tzn. „Šťachetný podnikateľ“, pán XY, daroval (napr.) SNM obraz za 1 či 5 miliónov Sk.“ Nič také ešte publikované nebolo. Nuž, našim superboháčom ide zrejme aj o tých 100 tis. Sk, ktoré by za umelecké dielo reálne zaplatili, asi aj

tie vedľa „uliat“ ešte lacnejšie, a tak zatiaľ zaplňajú umeleckými dielami iba svoje súkromné rezidencie. A možno sú vzdelanejší ako tí americkí a uvedomujú si, že každá investícia do kultúry sa im môže raz- nevyplatiť. Zato daňoví inšpektori sú (ako policajti) všade rovnakí. Radšej „buzerujú“ chudáka týždeň, ako by sa mali čo i len na minútu pozrieť na zúbky komusi z (hocijakej) „elity“.

Pokiaľ ide o školy, nuž zrovnoprávniť sme súkromné so štátnymi, takže pán Fronc a jeho „elita“ môžu byť spokojní, pretože, na rozdiel od školskej reformy, tento ťah mu vyšiel. Prihral tým, čo na súkromné školy majú. Dnes jeho zásluhou štát prispieva rovnako im ako ostatným, ktorí na ne nemajú a chodia, či chcú alebo nie, do štátnych.

KROK Č. 5: Vystúpte dôrazne proti „papierovým kráľom“ hedge fondov.

Súčasná realita v USA: „Minulý rok každý z päťdesiatich vysokých funkcionárov hedge fondov si odniesol viac ako 210 mil. dolárov. Ešte desivejšie, ak je to vôbec možné, je, že zamestnanci (receptní) kancelárií hedge fondov platia štátu vyššie dane ako ich šéfovia. Ako je to možné? - čudujú sa autori článku. Nuž jednoducho. Pochopíme to z charakteristiky hedge fondov našej NBS, ktorá uvádza, že investorskú základňu týchto fondov tvoria najmä bohatí jednotlivci a rodiny a v rastúcej miere inštitucionálni investori (penzijné fondy, private equity, nadácie, poisťovne), že ich manažéri okrem správovského poplatku (1 až 2 percentá z majetku fondu) dostávajú aj výkonnostný poplatok (15 až 25 percent z výnosu), že z daňových a regulačných dôvodov nezverejňujú o sebe informácie a že väčšinou majú sídla v off-shore centrách, pričom ich samotní správcovia pracujú vo finančných centrách. Takáto charakteristika umožňuje pochopiť aj „posolstvo“ Klausa J, ktoré nám adresoval ešte za federácie výrokom „neznám špinavé penize“. Prosto, fondy nič nerobia, nič netvorí, iba, jemne povedané - keťasia.

Realita na Slovensku: Podľa časopisu Trend, na slovenskom trhu sú hedge fondy zatiaľ záležitosťou bonitných privátnych či inštitucionálnych investorov. Teda už ich tu máme, buďme v strehu. Práve oni stoja za hypotekárnou krízou v USA.

KROK Č. 6: Kompenzujte príjmy tým, ktorí si svoje penize skutočne zarobili.

Súčasná realita v USA: Najväčší boháči USA sa „tvoria“ z pravidelných, enormne vysokých príjmov z ničnerobenia, predovšetkým z dividend a kapitálových výnosov z obchodovania s akciami a bonmi. Za takto bez reálnej práce „zarobené“ miliardy dolárov platia daň vo výške 15%, teda menej ako polovicu z maximálneho 35%-ného daňového zaťaženia príjmov získaných normálnou prácou.

Realita na Slovensku: Už bola popísaná v kroku č.3. Máme rovnú daň, takže chudobní, rovnako ako superboháči odvádzajú štátu zo svojich príjmov 19%-nú daň. Vraj kvôli jednoduchosti. Nuž ďakujem, prepytujem, za takú jednoduchosť, ktorá pripravuje štátny rozpočet o desiatky, možno stovky miliárd. A kompenzácie? To je tá už spomínaná žobračenka. Smutné, presmutné. Na kresťanskom Slovensku chudáci, viac ako polovica obyvateľstva, ktorá má príjem podstatne nižší ako vykazovaný štatistický priemer, musia z toho minima, čo zarobia, odviesť štátu percentuálne presne toľko ako tí najbohatší. Miliónárska daň sa nekóna, vraj by to bola daň z úspechu. Taká drzosť! (Že milionári si nebudú môcť uplatniť odpočítateľnú položku nie je riešenie, ich nehorázne nízkeho daňového zaťaženia, ale výsmech do tváre veľkej väčšiny národa.)

KROK Č. 7: Považujte platby na výdavky v zahraničí za charakterový defekt korporácií

Súčasná realita v USA: Finančné zákony dovoľujú, aby korporácie mohli žiadať finančný odpočet za rozumné podnikateľské výdavky. Ale čo je to rozumné, nie je definované, a tak korporácie môžu vykázať ako „rozumnú“ spotrebu akékoľvek množstvo dolárov, ktoré premrhajú na nesmierné prehnane platy svojich vysokých činníkov, stačí im len správne tieto prechmaty pomenovať ako „odmeny za výkonnosť“, a zjst si na pár dní či týždňov

do zahraničia. Minulý rok navrhla kongresmanka Barbara Lee (6), zákon nazvaný Income Equity Act [zákon o umiernenosti v príjmoch], ktorým zamýšľa stanoviť hranice odmien vysokých funkcionárov maximálne na úroveň dvadsaťpäťkrát vyššiu, ako bude určená suma odmien pre ostatných, horšie platených zamestnancov. (Senátor štátu Maryland, Paul Pinsky(7) navrhol podobnú legislatívnu úpravu vo svojom štáte). Teda, ak by zákon prešiel, v prípade, že si desať vrcholových manažérov firmy bude chcieť vyplatiť výkonnosťné odmeny po 2,5 milióna dolárov, budú musieť vyplatiť odmeny aj zostávajúcim 990 zamestnancom firmy - v úhrnnej sume 1 milión dolárov. Aj toto sa považuje v Amerike za pokrok!

Realita na Slovensku: Môžeme ju iba odhadovať napr. zo správania sa dôchodcovských správovských spoločností, ktoré vedľa zorganizovať honosné „školenia“ novinárov v Alpách, či výrobcov liečiv, ktorí už roky organizujú niekoľkokrát počas roka podobné „školenia“ lekárov. Na tom p. Pufflerová a Sičáková, expertky na boj proti korupcii, zrejme nevidia nič, čo by zaváňalo korupciou, ich trápi iba korupcia štátnych úradníkov, napr. to, či náhodou minister XY neuprednostnil pri nejakom projekte, či odpredají prebytočného majetku „koaličného“ starostu. Isto, ani to by sa nemalo, ale kvôli smietke nevidieť haldu brvien? Nuž, zrejme absolvovali isté školenia v zemi, kde čosoro -tak sa situácia vyvíja - zajtra bude znamenať už večera.

KROK Č. 8: Otvorte oči pre jednoduchý systém finančného zaťaženia

Súčasná realita v USA: V minulosti ľudia ľavicového zmysľania požadovali, aby sa zvýšili dane finančne šťastných ľudí spôsobom jednoduchého prídavku k dani legálne im prináležiacej, no nepodarilo sa. Minulý rok navrhlo podobnú úpravu kongresman Charlie Rancel. Chce príjmy vyššie ako 200 tis. dolárov podrobiť dodatkovdej dani vo výške 4% a príjmy prevyšujúce sumu 500 tis. dolárov vo výške 4,6%. Takýto nárast daní by mal do federálnej pokladnice počas budúcich desiatich rokov priniesť takmer 832 mld. dolárov.

Realita na Slovensku: Vďaka Ivanovi Miklošovi, bývalému ministrovi financií, sme mali finančné zaťaženie, pokiaľ ide o daň z príjmov, vari najjednoduchšie na svete a máme ho stále. Majú z toho radosť nielen mzdové účtovníčky a nielen naši páni poslanci a starostovia s primátormi, ale najmä superboháči a je počudovanihodné, že ani súčasná sociálna solidarita hlásajúca koalícia túto jednotnú daň z príjmu nezmenila. Kiež by sa aj v našej NR SR našiel ktosi ako kongresman Rancel. A nemusel by byť až taký trochár. Čo tak príjem nad 2 milióny ročne zdaníť dodatkovou daňou 33%? S výpočtom ani zinkasovaním by nemal byť problém. A so správnym vykazovaním príjmu? Na to máme predsa o. i. aj finančnú políciu a súdy.

KROK 9: Žiadajte progresívnejšie dane z dedičstva

Súčasná realita v USA: Prvé opatrenia Busha v oblasti financií (r. 2001) smerovali k postupnej likvidácii dane z dedičstva, jediného zaťaženia dedeného bohatstva, ktoré existuje v USA. Po roku 2010 by sa však pri prevode najväčších amerických dedičstiev daň z dedičstva mala vrátiť na predvojnovú úroveň. V súčasnosti nepriateľia tejto dane, superboháči, podnikajú kroky, aby daň nebola uzákonená a ak, tak aby bola čo najmenšia, iba symbolická. Ak sa im to podarí, dedením vznikne nová „aristokracia“, ktorá bude disponovať takým bohatstvom a mocou, že bude po niekoľko generácií schopná zabrániť akékoľvek progresívnej sociálnej zmene. Kongresman Jim McDermott(8) však chce prijať zákon, ktorý by zaviedol daňovú taxu z dedičstva vo výške 55% na všetky dedičstvá, ktoré budú presahovať sumu 10 mil. dolárov.

Realita na Slovensku: Daň z darovania a daň z dedičstva naši poslanci zrušili k 1. januáru 2004. Kto mal na tom záujem, to je nad snlko jasnejšie a páčivé argumenty pre ľudí, že by bolo nespravodlivé ten istý majetok zdaňovať dvakrát, napodiv vo verejnosti zabrali do tej miery, že táto zákonodarná iniciatíva bola prijatá div nie s potleskom. Nevedno síce, kedy naši zbo-

hatlíci platili daň z majetku, ktorý získali za babku v holandských dražbách alebo v privatizácii, ale ľudom bolo sugerované, že ich potomokovia, keď budú raz dediť, získajú akúsi korunu, ktorú by inak museli odviesť štátu. Zamlčalo sa pritom, že nozobohatlíci zrušením tejto dane oberú štát o ťažké milióny a postupne o miliardy. Smeráci by mali porozmýšľať, ako usporiadať veci tak, aby boli kompatibilné s tým, čo chce v USA zaviesť do života kongresman, „demokratický pravičiar“ Jim McDermoth.

KROK Č. 10: Obnovte zdravý spoločný cit vo sfére daní za bohatstvo

Súčasná realita v USA: Typická americká rodina disponuje nepatrným bohatstvom, ak neberieme do úvahy hodnotu jej obydľia. Superboháči, vrátane tých, ktorí vlastnia celú hromadu sídiel či sídlisk, väčšinu svojho bohatstva vložili do finančných investícií. Dane z tohto majetku sú na okraji záujmu kontroly. Výsledkom je, že priemerný Američan za svoje „bohatstvo“ dane platí, no skutočne bohatí Američania nie. Ekonóm Edward N. Wolff (9) navrhuje daň z imania, ktorá by sa nevzťahovala na prvých 250 tis. dolárov nehnuteľného rodinného imania, ale platila by sa z imania prevyšujúceho túto hodnotu a progresívne rástla od 0,1% až po kulmináčny bod 0,8% z imania prevyšujúceho hodnotu 5 mil. dolárov. Vyrátal, že takto postavená daň by priniesla príjmy federálnemu, resp. štátnym rozpočtom sumy blížiace sa 60 mld. dolárov ročne.

Realita na Slovensku: O progresívnom zdaňovaní imania, ako ho navrhuje ekonóm Wolff, môžeme iba snívať. Pokiaľ ide o dane, miklošovcom „komunistické“ rovnostárstvo vôbec neprekážalo, naopak, vytrvalo nás presviedčajú, že tak je to správne. Nezostáva nám preto iné, ako držať prsty Smeru, aby rozšíril svoje zákonodarné iniciatívy aj do oblasti daní z dedičstva, či imania, hoci tieto dane, ak sa nemýlim, idú do rozpočtu samospráv, teda nie priamo do štátnej kasy.

KROK Č.11: Odmietnite slúžiť moci, zastavte tok dolárov z verejných pokladníc spoločnostiam, ktoré diskriminujú svojich zamestnancov

Súčasná realita v USA: Podľa platných zákonov príjem z daní nesmie byť použitý na zvyšovanie rasovej ani inej diskriminácie. Prax je taká, že verejné zákazky získavajú aj spoločnosti, ktoré diskriminujú zamestnancov kvôli rase alebo pohlaviu. Tým zvyšujú celkovú ekonomickú nerovnosť a keďže takto sú každoročne použité miliardy dolárov, nie je to zanedbateľná vec. Ďalšie miliardy idú spoločnostiam, ktoré platia svojim vysokým činiteľom za deň práce viac, ako zarobia ich zamestnanci za celý rok. Autori navrhujú, aby boli odopreté federálne kontrakty a či subvencie všetkým spoločnostiam, ktoré by svojim vysokým činiteľom platili viac ako 25-násobok toho, čo zarobia ich najhoršie platení zamestnanci. V Kongrese je v súčasnosti diskutovaný zákon navrhovaný Patriot Corporation of America Act, ktorý je zacielený týmto smerom. Podľa neho by mali byť poskytnuté daňové úľavy, či oslobodené od dane verejné zákazky spoločnostiam, ktoré by plnili kritériá dobrého podnikateľského manažovania v zmysle zákonom stanovených kritérií, medzi ktoré patrí, že nebudú honorovať svojich vedúcich činiteľov nad stonásobok príjmu najhoršie plateného zamestnanca na plný pracovný úväzok.

Realita na Slovensku: Premietnime si v USA navrhovanú úpravu do našich, domácich pomerov. Najhoršie platený zamestnanec na plný pracovný úväzok (napr. istej firmy, ktorá získala štátnu zákazku na výstavbu diaľnice) poberá minimálnu mzdu, tzn. cca 9 tis. mesačne. Pán majiteľ Š. ako vrcholový manažér by si teda nesmel nadeľiť väčší mesačný plat ako 900 tis. Sk. Za rok by zarobil 10,8 milióna, tzn. za doterajších 18 rokov „demokratického rozkrádania štátu“ by prišiel k imaniu max. 194 mil. Sk. Po odrátaní 19%-nej dane by mu zostalo cca 157 mil. Sk. Koľko by mu ešte chýbalo iba do „mizernej“ jednej miliardy? A koľko je tých našich miliardárov? Jednoducho, zbytočne hľadať klondajk v Amerike, on je na Slovensku.

Krok č.12: Priznajte, že Ike [Eisenhower] mal azda pravdu.

Súčasná realita v USA: Za vlády prezidenta Eisenhowera(10) ročné platy vyššie ako 400 000 dolárov zdaňovali maximálnou daňovou sadzbu 91%. Dnes je ekvivalentom tejto sumy podľa autorov hodnota 3 mil. dolárov a tejto prináleží daňová sadzba 35%. V roku 2004, po využití zákonom povolených „štrbín“ pri priznávaní príjmov, daňoví poplatníci s ročným príjmom vyšším ako 5 mil. dolárov platili priemerne iba 21,9% daň. V r. 1954 u tejto kategórie to bolo priemerne 54,5%. Ak by sa maximálne daňové zaťaženie zvýšilo iba na 50% pri všetkých príjmoch v rozmedzí 5-10 mil. dolárov ročne a na 70% z príjmov vyšších ako 10 mil. dolárov, daňové príjmy v r. 2008 by sa drasticky zvýšili o 105 mld. dolárov a pritom by i tak 0,1% najväčších boháčov naďalej platilo menej daní ako platili za Eisenhowera.

Realita na Slovensku: Ako vidieť, starý Ike sa v povojnovej Amerike päťdesiatich rokov minulého storočia boháčov nebal a na príjmy presahujúce 400 tis. dolárov uvalil skutočne drastickú 91%-nú daň. Na Slovensku energický Robo iba hovorí, ale z miliónárskej dane vycúval. Celkom iste nie preto, že by uveril Miklošovi a spol., že od nás odídu zahraniční investori, alebo že by to bola daň za úspech, či iným, podobným debilitám. Otázkou zostáva, prečo teda neprikročil k najjednoduchšiemu možnému spôsobu, ako dokázať svojim voličom, že to so sociálnym štátom myslí vážne.

Na záver autori zdôrazňujú, že sociálne zmeny nemožno uskutočniť bez tlaku ľudí pripravených za ne bojovať. Túto úlohu by mali na seba prevziať odbory. Ich súčasné štruktúry už čelia tlaku rôznych iniciatív, ktoré ich chcú reorganizovať s cieľom posilniť ich akcieschopnosť. Tieto iniciatívy sú povolané hrať kľúčovú rolu aj v začínajúcej ofenzíve za skoncovanie s dominanciou plutokracie. K tomu sa žiada odseť, že bohatstvo a bohatnutie nie sú samé osebe odsudnihodné fenomény. Takým sa stáva nadmerné, lepšie povedané, bezhraničné hromadenie bohatstva. To však už nie je len mravná úchylka, ale predovšetkým duševná porucha, ktorá patrí do starostlivosti psychiatra rovnako ako gembleri (v podstate sa snažia o to isté ako plutokrati, dosahujú však opačný výsledok). Takito ľudia, (opäť rovnako ako gembleri) si svoju chorobu zriedka priznajú a zriedka sami od seba vyhľadajú lekársku pomoc. Ohrozujú pritom nielen svojich blízkych, ale celú spoločnosť, preto boj s plutokraciou všetkými humánnymi prostriedkami je legitímny a mal by byť najvyšším záujmom každej múdrej vlády.

POZNÁMKY:

(1) Sarah Anderson, Sam Pizzigati - výskumní pracovníci Institute for Policy Studies na John Hopkins University, Baltimore, USA. (2) Joseph Pulitzer (*10.4.1847, + 29.10.1911) - vydavateľ novin, zakladateľ investigatívnej žurnalistiky a vysokoškolského štúdia žurnalistiky (na Columbijskej univerzite). Na záver kariéry založil Pulitzerovu cenu s fondom dva milióny dolárov. Jeho novinárske krédo bolo: „Šesťkrát týždenne môžu naši čitatelia čítať pravdu bez toho, aby sa museli ničoho báť. Usilujem sa o to, aby sme sily diabla ukazovali na dennom svetle.“ (3) Carl Levin (*1934) - senátor za štát Michigan, demokrat, kritik vojny v Iraku, podľa časopisu TIME Magazine je jedným z 10 najvplyvnejších senátorov Ameriky. (4) OMB Watch - nezisková organizácia, so sídlom vo Washington D.C., ktorej poslaním je „strážiť otvorenosť vládnutia a podpora spoluúčasti občanov na vládnutí“. (5) IRS - Daňový odbor Ministerstva financií USA (Internal Revenue Service) (6) Barbara Lee (*1946) - členka snemovne reprezentantov za DS, štát Kalifornia, černoška. Venuje sa sociálnej oblasti v celej je šírke, vrátane školstva. Od začiatkov súčasnej prezidentskej kampane podporovala B. Obama. (7) Paul Pinsky (*1950) - senátor za demokratickú stranu, oblasť jeho pôsobnosti v senáte je zdravotníctvo, školstvo, život prostredie. Má pozvest „pokrokára“. (8) Jim McDermoth(*1936) - Pôv. povolanim psychiater, kongresman za demokratickú stranu, štát Washington. (9) Edward Nathan Wolff(*10.4.1946) - Ekonom. fak. Univerzity New York, bývalý člen NYU Institute for Economic Analysis, 1979-80; 1997-2002, v súčasnosti člen Academic Advisory Committee (AAC) of the Center for American Progress' Economics, American Economic Association, Conference on Research in Income and Wealth, Union for Radical Political Economics, European Society of Population Economists. (10) Eisenhower (Dwight David) (*14. 10. 1890,+28. 3. 1969) -prezident USA v r.1953 - 1961, republikán. Napriek tomu čo je uvedené v článku, vo všeobecnosti sa za jeho úradovania dane znižovali, obmedzovala sa štátna kontrola hospodárstva a on sám presadzoval vyrovnaný rozpočet a vyjadroval sa proti regulovaniu miezd.

Možno to tak chcel osud - veď aj národy majú svoje osudy - že sa „hlavným“ mestom Slovenska v 19. storočí nestalo historické mesto, ale župné mestečko v Turci - Turčiansky Svätý Martin. Keď sa Martin v poslednej tretine 19. storočia postavil na čelo národného života Slovákov, mnohí miestni, ako aj z celého Slovenska prísťahovaní činitelia budovali Maticu slovenskú, Živenu, Muzeálnu slovenskú spoločnosť, peňažné ústavy a priemyselné podniky. Pravda, významnú rolu v našej histórii Martin začal hrať už od slovenského národného zhromaždenia v júni 1861, kde prijali programový dokument štátoprávných, politických a kultúrnych požiadaviek Slovákov - Memorandum národa slovenského.

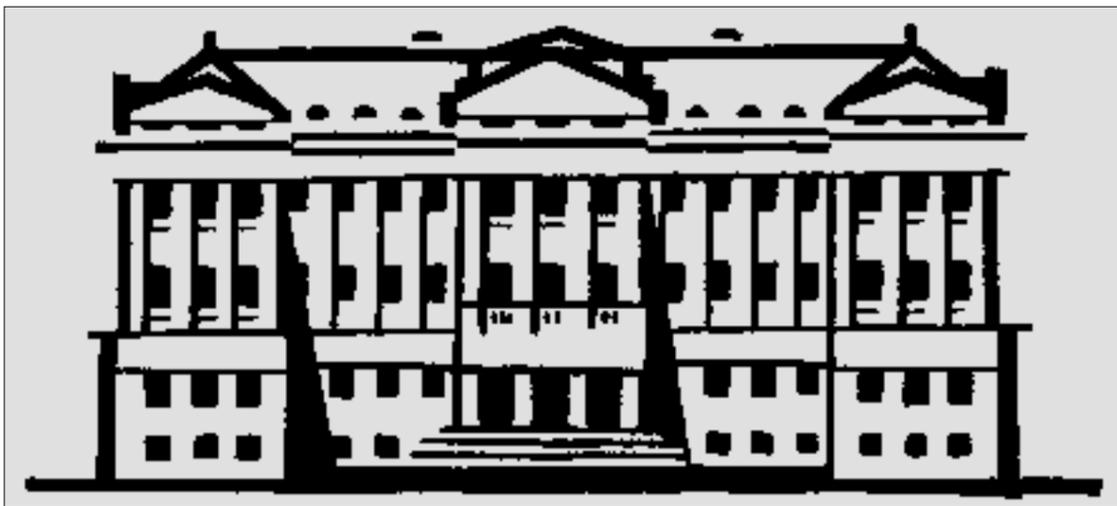
Starý Turčiansky Svätý Martin bol najmä mestom matičným. Matica slovenská (MS) nevznikla bez predchodcov, bez tradície. V národnom a sociálnom zápase Slovákov bolo viac pokusov o vytvorenie spolkov a spoločností, ktoré by pestovali kultúru, jazyk a literatúru národa, ale ani jeden nebol schválený a skôr či neskôr zanikol. Ideovým predchodcom MS bol spolok Tatrin, ktorý vznikol v r. 1844 v Liptovskom Svätom Míloch. Úsilie o založenie MS možno vnímať už od 30. rokov 19. storočia, nebolo ale úspešné. Keď Slováci v r. 1861 predložili formou Memoranda svoj nový národný program, stala v popredí ich požiadaviek idea založenia slovenského kultúrneho spolku. Pod martinskými lipami ustanovili prípravny matičný výbor (Ján Francisci, Ján Gotčár, Ján Palárik a Viliam Pauliny-Tóth). Počínal si iniciatívne, už v auguste 1861 predložil stanovy MS Uhorskej miestodržiteľskej rade na schválenie. Úrady však matičné stanovy neodobrili a až po zohľadnení pripomienok ich napokon cisár František Jozef I. dňa 21. 8. 1862 potvrdil. Nastala záverečná etapa príprav založenia MS, získavala sa najmä materiálna a duchovná podpora národne uvedomelých kruhov.

Dňa 4. 11. 1862 uverejnili Pešťbudínske vedomosti Ohlásenie Slovenskej Matice, kde prípravny výbor vyzýval Slovákov, aby sa stali členmi nádejného celonárodného spolku a aby ho čo najviac podporili finančne, zbierkami i priazňou. Na založenie MS už dávnejšie testamentárne venoval evanjelický farár Natan Petian základinu 8 tisíc zlatých. Ján Čipka, brezniansky mešťan a štedrý mecén národných podujatí, na memorandovom zhromaždení daroval na rovnaký účel tisíc zlatých. Pravda, medzi Slovákami nebolo veľa takých majetných a pritom dobrotivých ľudí. Vďaka však daroval chudobný ľud, hoci sám nemal veľa na rozdávanie.

Pomník minulosti, základ budúcnosti

Už pred prvým zhromaždením MS sa vedelo, že predsednícke miesto prijme Štefan Moyses. Dňa 3. 8. 1863 v Turčianskom Svätom Martine katolíckeho biskupa v mene celého národa vívalo predstavenstvo mesta i mešťania a budúci matičný podpredsa - evanjelický superintendent Karol Kuzmány. V slávnostnej reči označil Moysesov čin za „skutok rozhraničný pre celú históriu národa: pomník minulosti - základ budúcnosti“. História mu dala za pravdu. Večer bol Martin slávnostne osvetlený a sviatočnú náladu umocňovali vatry na okolitých vrchoch, bohoslužby v oboch kostoloch a najmä veľký počet prítomných, ktorých Martinčania ochotne ubytovali a pohostili vo svojich pribytkoch. Nebol to jediný príklad martinskej pohostinnosti.

Štvrtého augusta r. 1863 práve v roku, keď Slováci slávili tisícročné jubileum príchodu slovanských vierozvestov sv. Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu, sviatku významnej deň nášho národa. Fakt, že Matica mala v čase zrodu vyše 2000 prihlásených členov a dobrý výsledok zbierky na jej základinu pozitívne vplýval na atmosféru udalosti. Slávnosť začala bohoslužbami v oboch kostoloch. Nasledovalo zhromaždenie na námestí pred stoličným domom kde sa zrodila Matica. Zišlo sa okolo 5000 ľudí. Po úvodnej reči podžupana Šimona Němeša privítal Ján Francisci prítomných a prečítal správu „o konaniach výboru a o imaní a stave MS“. Nasledovala pamätná reč Štefana Moyses. Po vystúpeniach ďalších rečníkov zvolili matičný výbor. Na založenie MS sa zbieral celý národ. Keď nebolo dost' financií na

KAROL PETROVSKÝ

Najstaršia kultúrna ustanovizeň

stavbu matičnej budovy, slovenskí národovci požiadali o pomoc ľud. A ten ukázal veľkú mravnú silu. Zbieracie hácky - Knižičky pre grajciarové zbierky na Dom MS podávajú krásne svedectvo o tom, čo dokázala vôľa jednoduchých ľudí. Dávali zväčša z mála - málo. Obetavosť darcov ilustruje zaujímavým príkladom Michal Eliáš, keď uvádza, že: „99 obyvateľov Hýb - nádeníkov, ovčiarov, murárov, roľníkov a remeselníkov - zozbieralo spolu 7 zlatých a 78 grajciarov (asi 16 Sk), alebo, že slovenské devy osemkrát obetovali po jednom grajciarovi“. Koľko asi bolo týchto darcov, aby sa zozbieralo vyše 70 tisíc zlatých? Vďaka zbierke už dva roky po založení Matice dňa 6. 8. 1865 slávnostne otvorili Národnú svetlicu, z ktorej dostavbou potom vznikol Dom MS.

V ťažkej dobe pre slovenský národ sa Matica stala prvým celonárodným spolkom v regionálnom, ako aj konfesijnom zmysle, spájajúcim Slovákov bez rozdielu politickej a náboženskej príslušnosti. Podporovala vedeckú a kultúrnu činnosť, literatúru, umenie a rozvíjala širokú vzdelávaciu a ľudovú aktivitu medzi ľuďmi. Bez štátnej podpory, na spolkomovom základe, získavala prostriedky na činnosť z príspevkov členov a z darov rodových. Inštitucionálnu zložku sa snažila budovať vo forme vydavateľstva a vedeckých odborov. Sústreďovala tvorivé sily a položila základy našej národnej vedy, múzejníctva, archívnictva, knihovníctva, bibliografie a vydavateľskej, kultúrnej i osvetovej činnosti. Už od svojho vzniku zhromažďovala knižné zbierky, cenné rukopisné pozostalosti, korešpondencie, literárne práce, biografické, obrazové i ďalšie dokumenty slovenskej literatúry a kultúry. Zaslúžila sa o ustálenie slovenskej spisovnej reči, spolupracovala s ostatnými slovenskými národmi. Starala sa aj o hmotný dobrobyt slovenského národa. Výsledky matičnej práce v týchto rokoch sa úzko spájajú najmä s menami Š. Moyses, K. Kuzmányho, J. Kozáčka, J. Francisciho, V. Paulinyho-Tótha a F. V. Sasinka.

Pri absencii politických orgánov MS predstavovala nielen centrum národného života Slovákov, ale aj nositeľku a symbol ich národnej svojbytnosti. Bola, slovami Svetozára Hurbana Vajanského: „všetkým na čo sa mohol zaviesť národný cit, národné povedomie, národná hrdosť a nádej“. Preto jej likvidácia, ku ktorej siahla vládna moc v r. 1875, sa dotkla väčšiny Slovákov. V tomto roku bol už národ bez MS a bez jedinej strednej školy, ktoré odchovali novú rodovú generáciu. Táto vystriedala v boji o národné práva obrodenecké pokolenie.

Naši dejatelia sa po viacerých neúspešných pokusoch presvedčili, že Maticu nemožno oživiť. Bolo dobré, že sa okolo MS a tiež po zastavení jej činnosti zrodili ďalšie spolky a spoločenstvá, noviny a časopisy, knihtačiareň, sporiteľňa i politická strana, ktoré v istom zmysle kráčali v matičných stopách. Andrej Kmet' vymohol povolenie založiť Muzeálnu slovenskú spoločnosť, ktorá vznikla r. 1893. Bola to práve ona, ktorá v mnohom nahrádzala činnosť neexistujúcej MS.

Vzkriesená vítam vzkriesený národ

Rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Česko-Slovenského štátu priniesol oveľa lepšie podmienky pre rozvoj národného a kultúr-

neho života Slovákov. Veľkým prínosom bolo, že sa slovenčina stala štátnym jazykom a používala sa v úradoch i školách, odkiaľ ju predtým vylučovali. Po vzniku ČSR trvalo niekoľko mesiacov, kým mohla „vzkriesená MS privítať vzkriesený národ“. Slováci po r. 1919 sa s veľkým entuziazmom pustili do práce v Matici a cez Maticu v národe. Čo na matičnej pôde od začiatku urobili Jozef Škultéty a Štefan Krémery bolo takmer nad ľudské sily. Vďaka ich činnosti sa obnovená MS organizačne dobudovala a stala sa dôstojnou celonárodnou inštitúciou. Slovensko vtedy veľmi potrebovalo oživiť vedy, kultúru, osvetu, literatúru a umenie. Tento cieľ sa naplnil už v lepších podmienkach, na pôde budovy MS z r. 1926, ktorá nahradila predchádzajúce sídlo inštitúcie, čo bolo odpreadané štátu.

Činnosťou vedeckých odborov MS kládla základy modernej vedy u nás. Odbory sa zaslúžili o čistotu slovenčiny, o rozkvet krásnej literatúry, o výskum histórie Slovákov, o zachovávanie, skúmanie a zveľaďovanie slovenského ľudového umenia, slovenskej piesne a umeleckých pamiatok. Zbieral sa folklór, nakrúcali sa výborné filmy (Karel Plicka: Zem spieva, Po horách - po dolách). Matičné vedecké odbory nahrádzali činnosť akadémie a umeleckých zväzov. Vydavateľská činnosť MS bola úzko spätá s jej primárnymi úlohami, zámermi, cieľmi a pôsobením. „MS ako šíriteľka slovenského slova, slovenskej literatúry, ako vydavateľka dobrej knihy s peknou slovenčinou hlboko vošla do vedomia ľudí rôznych spoločenských vrstiev a politických orientácií“ (Peter Liba).

Miestne odbory MS vykonávali záslužnú kultúrno-osvetovú prácu na poli vzdelávania, vlastivednej činnosti a ochotnícko-umeleckej tvorivosti. V záujme ich organizačného riadenia a usmerňovania MS založila pridružené organizačné centrá - Ústredie slovenských ochotníckych divadiel (vzniklo v r. 1922 ako centrum metodologickej práce ochotníckeho divadelníctva u nás) a neskôr aj Zväz speváckych zborov.

To, že najväčší vtedajší básnik Pavol Országh Hviezdoslav sa stal prvým predsedom vzkriesenej MS, priam predurčilo, aby otázka národného jazyka patrila k matičným prioritám. Víťazstvo v boji o spisovnú slovenčinu proti českoslovakistickým jazykovým pokusom, v r. 1932 na matičnej pôde, rozhodlo o ceste vývinu nášho jazyka a o ďalšom smerovaní inštitúcie, čo malo pre vývoj Slovenska ďalekosiahly význam.

V 30. a 40. rokoch sa MS prezentovala novým modelom svojej práce „ako vedeckej a kultúrno-osvetovej inštitúcie s rozsiahlou vydavateľskou činnosťou, zo zisku ktorej sa v prvom rade dotuje vedecká práca“ (Tomáš Winkler). Veľký podiel na tom mal správca Jozef Ciger Hronský. Bol vynikajúcim organizátorom a manažérom matičnej práce. Podporu našiel najmä v Jozefovi Cincíkovi, Kolomanovi Geraldinim, Františkovi Hrušovskom a Stanislavovi Mečiarovi. MS bola centrom nášho kultúrneho života - najväčším slovenským vydavateľstvom, národnou knižnicou, literárnym archívom a založila novú tlačiareň - Neografu, ktorá sa stala najmodernejším a najvýkonnejším centrom

vtedajšej slovenskej polygrafie.

Po r. 1945 Matica stratila časť vysokého intelektuálneho potenciálu, pretože niektorí jej predstavitelia z obavy pred nastupujúcou mocenskou garnitúrou emigrovali. V prvých povojnových rokoch sa bohatá matičná činnosť na báze spolkov rozvíjala do šírky i hĺbky predtým nevídaných dimenzií. Základom „bohatstva“ MS bola vydavateľská činnosť. Sústreďili sa tam ilustrátori a redaktori veľkých kvalít. Vydavateľstvo MS nepotrebovalo dotácie, z jeho finančného vkladu prakticky žila celá matičná práca. Po februári 1948 sa začala matičná činnosť obmedzovať. Znárodnením Neografie prišla MS o svoju hospodársku základňu. V r. 1949 - 53 politické orgány zlikvidovali matičné vedecké odbory a členskú základňu. Spôsobil to odchod intelektuálnych špičiek do Bratislavy. Ďalšie pracovné činnosti MS prešli do Osvetového ústredia, Ústredia ľudovej umeleckej tvorivosti, samostatných vydavateľstiev a iných organizácií.

Zoštátnenie Matice

V r. 1954 prijala SNR zákon, ktorým bola Matica zoštátnená a ustanovená ako národná knižnica a knihovedný ústav. Zákon obmedzil pôsobenie inštitúcie v celoslovenskom meradle, na druhej strane ju však zachránil pred zánikom. Rok 1954 znamenal prelom v organizačnom zmysle: dovtedy sa MS prejavovala najmä ako vedecko-osvetovo-vydavateľská inštitúcia, potom bola najmä zbierkotvornou organizáciou. Hlavnou matičnou úlohou sa stala ochrana, sprístupňovanie a bibliografické zaznamenávanie tlačených, rukopisných, hudobných a obrazových dokumentov národnej kultúry.

V 60. rokoch sa Matica zviditeľnila najmä pri storočnici, keď sa zintenzívňovali pohyby sledujúce renesanciu matičnej idey. Zamĺknutie „usmernené“ MS z 50. rokov sa v jubilejnom roku 1963 premenilo vo vzbĺknutie. Nastal kvalitatívny i kvantitatívny rast MS. V nadväznosti na dobu sa Slováci v druhej polovici 60. rokov zomkli okolo Matice, akoby tušiac, že nastane vhodná klíma pre potrebné reformy v spoločnosti. Matica do rokov 1967 - 68 vkročila s výbornou koncepciou, ktorá si kládla za cieľ oživiť inštitúciu i celý národ a dať mu rovnocennú pozíciu v rámci československej federácie, za ktorú sa bojovalo.

Rok 1968 bol rokom rehabilitácie Matice. Politické uvoľnenie umožnilo na pôde SNR prijať zákon o MS. Tento uviedol matičnú činnosť do nebyválnych rozmerov, obnovil a legalizoval členskú základňu a rozvíjal starostlivosť o zahraničných Slovákov. Ako povedal spravodajca zákona Vojtech Mihálik v pléne SNR „Vzkriesenie MS symbolizuje starú hrdosť a nové nádeje“.

Zmenené politické pomery po vpáde vojsk Varšavskej zmluvy ich ale rýchlo pochovávali. Zákon SNR o MS z r. 1973 vrátil jej vývoj do stavu v 50. rokoch. Napriek mnohým obmedzeniam inštitučná zložka dosahovala na poli knihovníctva, bibliografie, biografie, literárneho múzejníctva a archívnictva pozoruhodné výsledky. Zrušená bola členská základňa s demokraticky volenými orgánmi a starostlivosť o Slovákov v zahraničí dostala vymedzený rozsah.

Plateným predsedom MS sa stal Vladimír Mináč. „Aj keď predseda - normalizátor“, podľa hodnotenia Michala Eliáša, „Maticu v mnohom pomohol. Jeho pričinením sa pomery postupne konsolidovali - prestali prepúšťať pracovníkov z politických príčin, zasadil sa za ukončenie novej matičnej budovy, začali sa práce na široko koncipovaných dielach.“ Na veľkolepých oslavách 125. výročia r. 1988 v Martine Vladimír Mináč navrhol pripraviť nový zákon o MS a v súlade s ním obnoviť členskú základňu. Vládna moc mala však obavy zo širokého matičného hnutia a čakala na „vhodnejšiu dobu“. Tá aj po novembri 1989 prišla.

Celonárodné vzkriesenie

Až po páde komunistického režimu sa Matica mohla plne osvedčiť ako neochvejná ochrankyňa slovenského národa doma i vo svete. Vývoj MS od r. 1990 sprevádzali ťažké boje. Boli to rozhraničujúce roky. My Slováci sme prešli obdobím bohatých historických zlomov - od totality k demokracii a od federácie k slovenskej zvrchovanosti a štátnosti. MS ako jedna z prvých inštitúcií vystúpila verejne za suverénne, štátotvorné a demokratické práva národa, čo napokon vyvrcholilo vyhlásením samostatnej Slovenskej republiky. Prvý január 1993 pre Maticu znamenal zavŕšenie dlhej cesty boja o slovenskú národnú identitu a začiatok nového úsilia naplniť našu svojbytnosť.

Po vzniku Slovenskej republiky bola Matica začas na výslni. Nastalo však obdobie, v jej dejinách veľmi ťažké, keď znášala viacero tvrdých úderov. Tieto časy už ale pominuli. Niektoré dôsledky prijatia knižničného zákona (odčlenenie Slovenskej národnej knižnice spod matičnej pôsobnosti), ako aj tvrdého mediálneho znevažovania pretrvávajú ale dodnes.

Rok 2006 bol obratom v histórii Matice. V súčasnosti sa teší priazni politických špičiek, ktorým nie je ľahostajný osud, bohatá tradícia a budúcnosť najvýznamnejšej národnej ustanovizne Slovákov. Po netočných rokoch sa Matica na jej valnom zhromaždení dostalo zadostučinenia slovami predsedu vlády SR Róberta Fica: „Čím by sme my Slováci bez Matice slovenskej boli? Matičná myšlienka pre Slovensko predstavuje predovšetkým vedomie národnej spolupatričnosti a rozvoja celého slovenského národa. MS rozvinula všetko, čo Štúr na Slovanskom zjazde v pamätnom roku 1848 povedal tak jasnozrivo - najskôr musíme slúžiť sebe a potom iným“.

Bezmála dve desaťročia stojí na čele Matice ako predseda Jozef Markuš. Priority matičného pôsobenia, ako uviedol v rozhovore pre časopis Verejná správa (17/2008), vidí v dvoch pilieroch. „Jeden pilier je vedecký a odborný, teda všetko, čo sa týka slovakistiky, slovenských dejín, slovenskej kultúry, slovensosti ako takej na vedeckej a odbornej báze... Druhým matičným pilierom, ktorý je rovnako dôležitý ako ten prvý, je členská základňa.“ Dôležitou súčasťou poslania MS vždy bola a je edičná a vydavateľská činnosť. Matičné vydavateľstvo obohacuje náš knižný trh veľmi kvalitnou literatúrou.

Podľa Jozefa Markuša „slovenská vec je v prelomovom čase a prielome... Ale slovenská vec je rovnako základná pre náš život a pre našu budúcnosť ako to bolo pred 145-imi rokmi a pred 40-imi rokmi. Slovenčina, slovenskosť, Slovensko žije s nami nielen uprostred nás, ale aj v strede (prostredí) širšieho sveta. Žije! Žíme aj my so Slovenskom a pre Slovensko!“

Naša najstaršia kultúrotvorná organizácia už viac ako sto rokov plní neľahké úlohy, smerujúce k prehlbovaniu národného povedomia Slovákov, k úcte k historickým tradíciám národa, ako aj k sprístupňovaniu našej kultúry a informácií o Slovensku príslušníkom iných národov a Slovákom, žijúcim v zahraničí. Na margo prínosu Matice vyslovil už dávnejšie výstižné a hlboké slová Pavol Vongrej: „Vo vzájomnom vzopätí Matice slovenskej a národa je pevne zakotvený zmysel jej ďalšej existencie i poslanie v našom národe: bola s týmto národom vždy v jeho historických zlomoch i zápasoch, vo chvíľach ťaživých i radostných, niesla jeho kríž i víťazstvá, jeho lásku, vieru, nádej a

(Dokončenie z 1. strany)

Jednoznačne dokladá silný vplyv veľkomoravskej tradície pri formovaní politickej moci vo vznikajúcom Uhorskom kráľovstve (A. Avenarius, Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI.-XII. storočí, Veda, Bratislava 1992). Po rozpade Veľkej Moravy mnohé jej štruktúry prežívajú. Prežívajú veľkomoravské panské domény, prežíva aj určitá časť veľkomoravskej aristokracie, kontinuita je aj v architektúre. Prostredie ostáva vo veľkej miere slovenské. Prvý uhorský kráľ nestavia svoje kráľovstvo na piesku, ale na pevných, starších slovenských základoch. Na nich buduje svoje komitáty, systém hradov a k nemu prislúchajúcich dedín. Na nich buduje cirkevnú organizáciu, sieť fár a kostolov so strediskom cirkevnej správy v Ostrihomi. Vzniká tak zmysluplný, hierarchicky organizovaný priestor, ktorý žije rytmom liturgického roka.

Koexistencia východnej a západnej kultúry trvá v našom priestore dokonca aj po cirkevnom rozkole v roku 1054. V súlade s ňou znie aj odkaz kráľa Štefana I. synovi Imrichovi: „Zapamätaj si, syn môj, že ak by sa v našom kráľovstve hovorilo iba jedným jazykom, bolo by slabé a nestále“. V tomto odkaze je vyjadrená podstata základného kameňa, na ktorom bolo Štefanovo kráľovstvo vybudované. Ako možnosť je v ňom naznačená aj tradícia, tradícia založená na pluralite kultúr. Jedine takúto tradíciu možno spájať s menom a odkazom sv. Štefana, prvého uhorského kráľa.

O kráľovskom majestáte Štefana I. nemožno pochybovať. To však neznamená, že pre nás je tým, čo pre Maďarov. Naša úcta je iná, pretože naše dejiny pred a aj po Štefanovi I. sú iné, a pretože do hry vstúpil kráľov šašo a svojho kráľa vytlačil zo scény.

Prichádza šašo

Veľa vody pretieklo Dunajom od čias prvého uhorského kráľa. Arpádovci, Anjouvci, Luxemburg, Korvín, Jagelovec, Habsburgovci a... potom koniec. Za tých tisíc rokov sa zmenili časy, ľudia a aj slová. Zmenil sa význam mnohých kľúčových slov. Napríklad slovo „kráľ“. Za jedným slovom sa skrývajú dve etymológie, dva odlišné, až protirečivé významy. Nie je kráľ ako kráľ. Stredoveký kráľ je predsa niekto celom iný ako novoveký absolutistický kráľ, predchodca dnešných totalitných režimov. (R. Pernoud, Mýty a fakty, bodka za stredovekom, Lúč Bratislava 2005). Stredoveký kráľ Štefan I. je predsa niekto celom iný ako jeho mýtický dvojník, ktorý tak silne poznačil politiku a kultúru Uhorska v 19. storočí a na počiatku 20. storočia. Až po Trianon.

V 19. storočí silnie v Uhorsku kult svätého Štefana, prvého uhorského kráľa. Svätoštepanská tradícia sa stáva nosnou štátotvornou ideou. Svätý Štefan, prvý kráľ uhorský je symbolom tohto politického a kultúrneho pohybu. Dáva mu svoje meno. Nie však ducha, pretože „svätoštepanská tradícia“ je v onej dobe synonymom maďarizácie. Synonymom do neba volajúcej, stále však prehliadanej a zatĺkanej nespravodlivosti voči Slovákom a iným nemaďarským etnikám. Stačí pohľad na demografickú krivku, na vývoj populácie v Uhorsku, aby genocidny charakter tohto procesu bol zrejmý.

Je to skutočný kráľ uhorský, skutočný Štefan I., ktorý sa teraz vracia na scénu? Nevstupuje na scénu, na

Cudzí kráľ a jeho dvojník

„theatrum mundi“ pod menom kráľa jeho dvojník - šašo?

Politická moc a s ňou spätá kultúrna politika je v Uhorsku onej doby podobná moci novovekých absolutistických kráľov, zreteľne predznamenávajúca neskoršie totalitné režimy. Jeden štát, jeden národ, jeden jazyk. To je motto tých čias. Pluralita tu jednoducho nemá miesta. Kráľov šašo sa roku 1875 ústami ministra vnútra Kolomana Tiszu drzo a nahlas vysmieva do očí svojmu kráľovi, keď vraví, že v Uhorsku nepozná žiadny slovenský národ. Odkaz Štefana I., „svätoštepanská tradícia“ postavená na hlavu. Po takmer tisíc rokoch začína byť Uhorsko skutočne slabé a nestále. Tak ako to pre povedal jeho zakladateľ.

Stredoveké kráľovstvo Štefana I. stálo - ako napokon všetky európske stredoveké kráľovstvá - na dvoch pilieroch. Na svetskej a cirkevnej moci. Uhorské kráľovstvo v 19. storočí je však iné, veľmi iné. Kráľov dvojník kraľuje inak. Kráľov šašo má všetko pod palcom. Aj Ostrihom. Ostrihom nie je prekážkou, ale nástrojom maďarizácie. Primas slovenského pôvodu, kardinál Černoč, nenecháva nikoho na pochybách o postojoch cirkevnej hierarchie. Vo vtedajšom Uhorsku sa skutočne hovorí, vyučuje, modlí jedným jazykom. Boh Maďarov akoby neovládal cudzie jazyky.

Aj sakrálna architektúra odzrkadľuje kultúrnu atmosféru tých čias. V druhej polovici 19. storočia sa na Slovensku postavili dva kostoly zasvätené Cyrilovi a Metodovi. Jeden postavil v Dohňanoch tam žijúci staviteľ Michal Urbánek. Druhý staval v neďalekom Mojčíne. Pre finančné ťažkosti spôsobené stavbou v náročnom teréne stavbu asi nedokončil (F. Urbánek: Mój život a mój národ, Slovenská liga, 1934). Dva kostolíky malé ako dlaň. Pre Cyrila a Metoda nebolo vo vtedajšom Uhorsku viac miesta. Podivná „svätoštepanská tradícia“ nepripúšťala ani náznak plurality. Bizarný boj sa odohrával aj v interiére kostolov. Stávalo sa, že obraz svätého Štefana bol zámerne volený ako politický pendant k obrazom Cyrila a Metoda (Dedičstvo otcov, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1970).

Jedno slovo, dve etymológie. Nie je kráľ ako kráľ. Kráľ Štefan z roku 1000 je niekto celkom iný ako jeho menovec z prelomu 19. a 20. storočia. Vo „svätoštepanskej tradícii“ onej doby neprichádza na scénu kráľovský majestát zakladateľa Uhorského štátu, ale jeho dvojník kráľovský šašo. Žiaden zakladateľ štátu, ale jeho hrobár, ktorý unavenému a svojmu kráľovi nevernému Uhorsku napokon v Trianone zatlačil oči. Nečudo, že v takejto kultúrnej atmosfére, ktorá celkom znevážila odkaz zakladateľa Uhorského štátu, mali pompézne milénarne oslavy prichuť karu.

Nesvoji

Má zmysel takto spomínať? Má, pre nás rozhodne má. Tieto všetky, viac i menej dávne, deje patria minulosti. Nie však hocakej. Je to minulost' našej prítomnosti. Zvlášť pre nás Slovákov má zmysel o našej minulosti písať a hovoriť, pretože sme stále akýsi nesvoji. Naše dejiny nie sú nám oporou, ale naopak. Sú pre nás vlčou dierou, do ktorej spoľahlivo padáme a strácame sa. Zahľadení do minulosti sa stávame neistí, sami seba sa strácame zo zorného poľa. Je

to naša, len naša veľká vina, že sme neschopní rozoznať to naše. Neschopní prevziať, spravovať a rozmnožovať dedičstvo, čo nám bolo zverené. Podobní starovekému Próteovi berieme na seba cudzie podoby, rôzne cudzie mená, len aby sme sa vyhlili vlastnej identite.

Keď slovenský historik Milan S. Ďurica navštívil isté slovenské katolícke gymnázium, stretol sa u tamjších študentov s nevraživosťou a priam nenávisťou ku všetkému slovenskému (Kultúra. 28. 5. 2008). Vrcholom akého ľadovca sú jedovité detičky onoho gymnázia? Kam až siahla toto monstrum stále prerastajúce ako podhubie náš národ?

Keď sa hovorí o „svätoštepanskej tradícii“, tak je reč o Uhorsku 19. storočia a začiatku 20. storočia. Je to politický a kultúrny vývoj, ktorý len zneužíva meno prvého uhorského kráľa. V skutočnosti bol ovládaný jeho dvojníkom, kráľovským šašom. Formoval sa svet, v ktorom pre Slovákov nebolo miesta, Uhorsko, kde ich nik nepoznal. Toto je skutočná tvár „svätoštepanskej tradície“, ktorú na vlastnej koži zažili naši otcovia a dedovia. Inú „svätoštepanskú tradíciu“ náš národ nepoznal. Na prvý pohľad patrí minulosti. No podobná glaciálnym reliktom na určitých chránených lokalitách prežíva. Kráľov šašo má stále dost verných dvoranov.

Z času načas, stále však dost často sa z našich radov ozývajú hlasy, ktoré sa hlásia k „svätoštepanskej tradícii“ ako ku svojej vlastnej. Akási patológia našej mentality, dačo ako poúrazová trauma z onej doby. Nie sú to žiadne sporadické a bezvýznamné hlasy, ale hlasy aj našich slovenských, tak typicky nesvojich, neslovenských politických a kultúrnych reprezentantov. Do silového poľa nimi vytváraného patrí atmosféra na onom gymnázii, chronické prieťahy a obštrukcie, ak ide o symbolické sochy, mená mostov námestí a pod. Do tohto poľa patrí aj maďarský štátny znak s turulom na Univerzitetnej knižnici v Bratislave. Patrí tam aj model bratislavského Modrého kostola, ktorý je v Bruseli vystavený ako symbol Slovenska. Postavený bol ako symbol „svätoštepanskej tradície“, resp. vrcholiacej maďarizácie, v čase, kedy sa na Slovensku nesmel po slovensky v školách učiť a v kostoloch modliť. Tento kostol ako symbol nepochybne k Slovensku patrí. Patrí k nemu tak ako rôzne atribúty, meče, sekery, kolesá a kríže patria k postavám svätých určujúc ich osud a identitu. Chápali však tí, ktorí tento kostol vybrali ako symbol Slovenska, jeho symboliku takto? Kofki návštevníci bruselského parku ju pochopia v tomto zmysle?

O „svätoštepanskej tradícii“ možno vravieť ako o ideológii uhorského štátu v 19. storočí. Možno o nej vravieť aj vo vzťahu k prvému uhorskému kráľovi, ktorého meno nesie? O kráľovskom majestáte Štefana I. nemožno pochybovať. To však neznamená, že pre nás má taký význam ako pre Maďarov. Na tento rozdiel poukázal už Ladislav Hanus (O kultúre a kultúrnosti, Lúč, Bratislava 2003). Ani veľká postava Štefana I. nemôže zakryť fázoový posun, náš predstih v historickom vývoji. To, čo Štefan I. priniesol Maďarom, to sme my už dávno mali. Svoj štát, svoju cirkevnú provinciu, kráľa, biskupa, svoj jazyk, pismo, liturgiu,

školy. Pre Maďarov je zakladateľom. Pre nás nie. My máme svojich - Príbinu, Rastica, Svätopluka, Cyrila, Metoda. Z nášho pohľadu je Štefan I. iba jedným z dlhého a pestrého radu veľkých kráľov, ktorí vládli v našom priestore. Z nášho pohľadu nie je tento svätec národným patrónom. Je len jedným zo širokého spoločenstva svätých, ktorí majú bližší vzťah k našej krajine. Ani v tomto kontexte, ani vo vzťahu ku skutočnému kráľovi Štefanovi I. nemôžeme vravieť o „svätoštepanskej tradícii“. Bol aj našim kráľom, ale nebol našim kráľom - zakladateľom. V postavení kráľa - zakladateľa je pre nás pri všetkej úcte cudzím kráľom.

Korunovanie Štefana I. z vôle cisára Ota III. a pápeža Silvestra II. predstavuje však určitý zlom nielen v našich stredoeurópskych dejinách, ale aj v dejinách celej Európy. Naše dejiny sa začali uberať jedným smerom. Stali sa stále viac sme sa stávali súčasťou západoeurópskej civilizácie a kultúry, a to ako v profánnej, tak aj v sakrálnnej sfére. Európa pomaly prestávala a napokon takmer prestala dýchať svojimi dvomi pľúcami.

Ako sa dívať na tento veľký dejinný pohyb, ktorého sme súčasťou, ako sa naň dívať svojimi dnešnými očami?

Tradícia

Tradícia je dialóg medzi generáciami. Rozhovor, ktorý smeruje od dnešnej generácie ku generácii zakladateľov a naspäť. Zdvojený, v oboch smeroch súčasne prebiehajúci pohyb zjednocuje náš dnešok a náš počiatok do jedného celku, do jednej veľkej prítomnosti. Tradícia, prienik dneška a včerajška je prostredie, v ktorom sa stretávajú, koexistujú generácie oddelené stáročiami. Z pohľadu žijúcej generácie je tradícia spomínaním, ktoré má očistiť pamäť. Spomenúť si na to z minulosti, čo má pre súčasnosť význam, čo je stále - aj v novom historickom kontexte - aktuálne.

Naša tradícia je rozhovor našej súčasnej generácie s generáciou Cyrila a Metoda, je to cyrilo-metodská tradícia. Rozhovor, ktorý začína slovami Proglasu, „A preto čujte, čujte toto Slovieni“. Takto začatý rozhovor sa odohráva v našom kultúrnom prostredí, je nám sprostredkovaný generáciou Moysesova, Kuzmányho, Vajanského, generáciou štúrovcov, bernolákovcov, generáciou Kollára a ďalšími generáciami, ktoré sa dívali do minulosti našim smerom, s našou otázkou na perách. Spolu s nami spomínali, pýtali sa čo z našej minulosti trvá, čo je stále aktuálne

Tradícia to je génius loci. Je to dialóg ktorý sa nedeje v abstraktnom priestore, hocikde, všade a nikde. Je to rozhovor lokalizovaný, viazaný na konkrétnu krajinu v ktorej jeho účastníci žili a žijú. Je to dialóg ktorý indiferentnú zem mení na rodnú zem, z neurčitej krajiny vytvára vlast' kde platí „Stuj noho, posvätná miesta jsou kamkoliv kráčíš“. Tu sa pútnik zastaví pretože na tomto mieste získa vlastné meno, identitu. Génius loci.

Tradícia, to je rozhovor s neopakovateľnou pamäťou našej krajiny. Spomínaním ktoré hľadá. Hľadá v svojej krajine stopy ktoré zanechali, nám adresovali naši predchodcovia. Nie sú to stopy po dakom kto blúdil nevediac kam ide. Sú to stopy ktoré majú smer, idú po ceste k nám, v ústrety.

Živnou pôdou tradície je kríza. Obdobie, kedy sa menia základné postoje, prehodnocujú sa overené hodnoty, overuje sa identita, mená. Kríza tradície má však svoju dialektiku. Tradícia dostáva svoj zmysel, výraz a silu z krízy, ktorá ju ohrozuje. Je to privilegovaná doba. Žijeme v nej. Na neprítomnosť kríz sa naozaj nemôžeme sťažovať. Posledné dve až tri generácie ich zažili neúrekom. Prvá svetová vojna, druhá svetová vojna, tretia studená svetová vojna, rozpad východného bloku a následná dominancia Západu. Všetky koncentrované tu u nás. Front každej z týchto globálnych konfrontácií prešiel našou krajinou. Skutočne živná pôda pre dialóg medzi generáciami v takto preoranej krajine.

Štyridsať rokov sme žili v dichotomickom svete rozdelenom železnou oponou na východ a západ. Opona vytvárala ilúziu, že na jej druhej strane je zasľúbená zem. ZáNIK opony znamenal aj zánik ilúzie. Ukončil jednu vyvolal ďalšiu krízovú situáciu, ničím nekontrolovanú expanziu súčasnej západnej kultúry do stredoeurópskeho priestoru. Po rozpade východného bloku sa Európa rozhodla dýchať iba jednými, značne už kalcifikovanými pľúcami. Akoby sa rozhodla skončiť týmto spôsobom.

Krízy mávajú zvláštnu dialektiku, spravidla sú aj živnou pôdou, z ktorej vyrastajú veci nové. Aj táto kríza je taká. V jej živnej pôde znie prorocký hlas prvého slovanského pápeža Jána Pavla II. zvlášť mocne a zmysluplne. Pravda, ktorú vyslovil, je dnes nespochybniteľná. Európa musí - ak chce prežiť - dýchať západnou a východnou polovicou svojich pľúc rovnako a naraz. V živnej pôde súčasnej krízy sa tak čistí pamäť Európy. Hlas Jána Pavla II. privoláva zo šera zabudnutia postavy sv. Cyrila a sv. Metoda, aby sa po boku sv. Benedikta stali spolupatrónmi Európy. V živnom prostredí súčasnej európskej krízy začína dialóg medzi generáciami premostovať tisícročnú vzdialenosť. Oživuje v kontexte súčasnosti časy sv. Cyrila a Metoda, kedy Európa dýchala oboma pľúcami. Cyrilo-metodská tradícia tak chytá druhý, mocný dych.

V dnešnej dobe, keď Európa zavonito chce dýchať iba jednou polovicou svojich pľúc, má táto tradícia celoeurópsky význam. No zároveň má privilegovaná vzťah ku krajine svojho zrodu. Nezapoduteľný pokus o syntézu východného a západného kresťanstva sa pred viac ako tisíc rokmi udial tu u nás, Strednej Európe, na strednom Dunaji, v krajine našich slovenských predkov. Dnešná situácia so svojou dialektikou krízy a živnej pôdy je pre nás veľmi adresnou výzvou, priam morálnym imperatívom. Vracia nás, nás tak často nesvojich a zatúlaných domov. Káže nám vrátiť sa do nášho vlastného životného prostredia, prostredia našej kultúrnej tradície, k zdroju našej národnej identity. To však vyžaduje zmenu našej mentality stále tak fascinovanej postavami cudzích kráľov a ich šašov. Dnes sa od nás žiada metanoia nášho národného povedomia. Tisíc rokov sme žili vo sfére západnej kultúry. Kríza Európy dnešných dní však káže rozšíriť toto priúzké kultúrne prostredie o kultúru východnej Európy. Očistiť pamäť národa a znova, v kontexte dnešnej Európy urobiť to, čo na začiatku, „za onoho času“ urobili naši králi a naši patróni.

je náboženské presvedčenie v nemilosti a bol pozabavený vedúceho postavenia. Po druhej svetovej vojne mu vyšiel iba román *Návrat na hole* (1946), ktorý mal mimoriadne rád, a súbor poviedok *Svetlonos* (1973). Okrem týchto diel sa však v autorovej pozostalosti našli aj ďalšie umelecké, vedecké texty i preklady, ktoré nemohli vyjsť, pretože bol až do smrti prenasledovaný Štátnou bezpečnosťou a krátky čas bol väznený.

V roku 1967 (24. 10.) sa Výbor Zväzu slovenských spisovateľov uzniesol prijať

KATARÍNA PEKARIKOVÁ

Matúš Kavec

Literárny a ľudský odkaz spisovateľa

Matúša Kavca spolu s Valentínom Beniakom, E. B. Lukáčom, Jankom Silanom, Milom Urbanom za členov do Zväzu diskriminovaných autorov. Je až paradoxné, že síce bol členom Zväzu, nedostalo sa mu pôct adekvátnych jeho zásluhám a napokon minister M. Válek podpísal jeho vylučovací dekrét zo Zväzu s dátumom 24.10. 1971. Matúš Kavec zomrel 1. 6. 1980 a pochovaný je v Slávičom údolí. Až v januári 1990 bol rehabilitovaný spolu s ostatnými spisovateľmi, ktorí boli za podobných okolností zbavení členstva vo Zväze slovenských spisovateľov.

Život spisovateľa sa odvíjal v dvoch

roku sa objavuje na stranách časopisu *Slovenský svet* román *Tulák*. Z neho sa zachovali iba dve kapitoly, náhodne odpísané z nájdenej dvoch čísel spomínaného periodika.¹

O štyri roky neskôr napísal dvojdielny román *V rudých hmlách* (1930)², v ktorom sú spomienky drotára, vracajúceho sa po revolúcii domov z Ruska, kde prežil 7 rokov (1905 -1917). Práve tu spisovateľ ukázal tragiku slovenských ľudí, hľadajúcich lepšie existenčné podmienky vo svete. Po skončení vojny zistil

„uvádzal do života“. Tieto romány neprinášajú epické obrazy tradičných predstáv o existencii, podnikaní, manželstve a spoločenských ambíciách. Autor ide vo svojej tvorivej myšlienke ďalej. V jednotlivých literárnych dielach obohacuje zovšeobecnenú etickú skúsenosť a rozširuje ju o životnú empiriu. Jeho debut *Svetom, moje, svetom* je v znamení ujasňovania si estetických noriem, no už v ďalšom diele *V rudých hmlách* ich ideovo prehĺbuje. Postupne prepracováva aj plán postáv, prostredia a najmä deja.

Prostredníctvom dvoch poviedok (*Nezábudka*, *U potoka potopa*), o ktorých predpokladáme, že mohli vzniknúť až po roku 1948 a nie sú súčasťou zbierky, veľmi ťažko dokážeme postihnúť výraznejšie premeny v umeleckom štýle spisovateľa. Napriek negatívnym životným podmienkam sa však Kavcova tvorba oproti predchádzajúcemu obdobiu obohatila o ďalšie žánre. K poviedkam a románom prídala dramatická (činohra *Helena Wierzbická*, ktorá má 4 dejstvá a dej sa odohráva v roku 1939), prekladová tvorba (Aloisa Jiráka: *Vojnarka*, Gabriely Preissovej: *Gazdiná roba*, Juliusa Zeyera: *Stará história*), ba i vedecká činnosť (*Estetika*, *Lekársky slovník*).

V roku 1948 (21. júla) vyplnil Matúš Kavec dotazník *Maticy slovenskej*. Na základe tohto prameňa usudzujeme, že tá časť tvorby, o ktorej sa dozvedáme z ďalších zdrojov (priamo od spisovateľovej dcéry E. Kvasnicovej a z príspevku jeho syna Ladislava)³ a nebola zachytená v uvedenom dotazníku, vznikla v období, keď spisovateľ už bol prenasledovaný a jeho diela nevychádzali v štátnych vydavateľstvách. Medzi také patria poviedky *Nezábudka*, *U potoka potopa*, ktoré vyplňujú prázdne miesto medzi románom *Návrat na hole* (1946) a súborom poviedok *Svetlonos* (1973). Krátko ich priblížime.

Prózy *Nezábudka* a *U potoka potopa* sú v intencii poetiky príznačnej pre Kavcovu tvorbu. Dominuje tu na prvý pohľad vecnosť, trpezlivosť, ba dokonca istá miera dokumentárnosti, ktorá sa v súvislosti s umeleckým dielom mohla chápať ako niečo literárne pochybné. Pri hlbšej analýze zisťujeme, že to tak nie je. V poviedkach so spoločným názvom *Svetlonos*, ako sa ďalej ukáže, sa vynára z celkového pôsobenia diela ako kompaktného súboru spomienkových próz, ďalší významový plán s univerzálnym i umeleckým dosahom.

Poviedky *Nezábudka* a *U potoka potopa* takúto možnosť interpretačného pohľadu neprinášajú (pretože dve poviedky nemôžeme chápať ako zbierku próz, ale len ako istý výber). No nie je ťažké postrehnúť nápadnú odlišnosť týchto dvoch zamlčaných prozaických útvarov od ostatnej Kavcovej poviedkovej tvorby. V prvom rade je to otázka spomienok. Formálne niet pochyb, že ide o reminiscencie. To, čo spochybňuje jednoznačný postoj dokumentárnosti, je prítomnosť takých prvkov, ktoré na prvý pohľad nevybočujú zo spomienania, no v porovnaní s ostatnou Kavcovou tvorbou sú iné. Jadrom poviedky je detailné vyrozprávanie priebehu divadelného predstavenia *Nezábudka*, a to nielen jeho sujetu a dialógov postáv, ale aj situačných okamihov (napr. jednej z postáv sa začali už počas prvého dejstva odliepať fúzy). Je to akýsi „text v texte“. Aj rozprávač používa mená postáv v hre s menami samotných hercov, čím sa dosahuje efekt, že všetko sa deje „akože“.

V próze *U potoka potopa* sa rozprávač v „ich“ forme ocitne na fronte spolu so zábavným Petrom z „Nitrianska“, ktorý navrhuje súťaž, kto najrýchlejšie povie „u potoka potopa“ a nepomýli sa. „V lete potom nastali horúce a krvavé dni. A náš Peter ani tu nestratil bodrú náladu, ani tu neprestal rozosmievať svojich druhov závođením, ktorý z nich vie bez chyby odropotať *U potoka potopa*...“ Počas celej poviedky vytvára autor u čitateľa predstavu akoby sa Petra hrôza na fronte či „pekelný lomoz vôbec neťkali.“ Pri jednom výbuchu sa však celkom pomýlil a do nekonečna opakuje to, čo pred tým bol len žart: „*U potoka potopa*...“ Aj v tejto poviedke je teda tematické jadro vystavané na niečom, čo je len „akože“ (Petra sa vojna neťka), čo sa nepovažuje za celú pravdu, za úplnú skutočnosť.

Toto torzo z Kavcovej tvorby druhého obdobia, obdobia diskriminácie a literárneho odmlčania, je dôkazom autorovho hľadania niečoho skutočnejšieho, ako je reminiscencia do vlastnej minulosti. Hľadania toho, čo v zbierke deviatich próz *Svetlonos* (1973) (*Starý otec*, *Lyso*, *Kraviari*, *Bača Štefan*, *Lysin hriech*, *Lysin skon*, *Belana*, *Svetlonos*, *Sváko Rosina*) vyúsťuje do jednoty osob-

Krásu a bohatstvo dejín tvorí mozaika jednotlivých ľudských príbehov, ktoré neexistujú izolovane, nežijú sami pre seba. Ich zmysel sa odkrýva vždy v druhom „príbehu“, pre ktorý niečo znamenajú, nejako ho ovplyvňujú, oslovujú, chápu, cítia, dotýkajú sa ho a viac-menej usmerňujú, motivujú. Takto pristupujeme i k „príbehom“, ktoré cez „znaky na kuse bieleho papiera“ komunikujú svoj vnútorný i vonkajší život s človekom súčasnosti, a (vďaka výhodám písma) aj budúcnosti. Zostáva len na nás, či sa jeho posolstvu otvoríme, budeme ho poznávať a hľadať jeho hodnotu, alebo sa pred ním zatvoríme. „Výtráti“ sa z nás, a teda aj z pamäte histórie, dejín umenia, dejín literatúry.

Odkaz Matúša Kavca (1898 - 1980) vyvíera z ľudského zápasu žiť, tvoriť a prostredníctvom svojej umeleckej výpovede hľadať a vyslovovať hlbokú pravdu, aj napriek neprajnosti vonkajšieho prostredia. M. Kavec sa narodil 22. 9. 1898 v Rajci, v chudobnej roľníckej rodine. Ludovú školu navštevoval v rodisku, odkiaľ odišiel ako dvanásťročný na gymnázium do Prievidze a neskôr do Nity. Bezprostredne po maturite bol na fronte. Tu urobil množstvo fotografií, zahrnutých do vyše dvestostranovej knihy *Spomienky zo svetovej vojny*, ktorú odovzdal *Matici slovenskej*. Po ukončení vojny ho trenčiansky župan vymenoval za podnotára v Rajci. Tak sa začala nová etapa v živote spisovateľa. V Trenčianskom sv. Martine, kde sa o rok neskôr zúčastnil notárskeho kurzu, spoznal básnika Petra Pavla Zgútha (písal básne pod pseudonymom *Vrbický*) a Štefana Krčméryho. Na ďalších notárskych pôsobiskách v Dlhom Poli, ale najmä vo Veľkom Rovnom (1919 - 1924) sa pre Kavca stáva život tamojších chudobných drotárov bohatým inšpiračným zdrojom pre jeho prvé romány. Vznikajú diela *Svetom moje, svetom* (1926); *V rudých hmlách* (1930) a *Grapy* (1936), ktoré sú ovplyvnené vlastnou skúsenosťou i odporovanými sociálnymi problémami slovenského národa. Vo Veľkom Rovnom sa Kavec oženil s Margitou Kadákovou.

Pre novú rodinu ako aj mladého spisovateľa sa ponúkali lepšie príležitosti vo väčšom meste. Preto sa Kavec v roku 1924 spoločne s manželkou a deťmi presťahoval do Bratislavy, kde si našiel zamestnanie v Ústave robotníckeho nemocenského poistenia a pokračoval v štúdiách na Právnickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne a na Právnickej fakulte UK v Bratislave. Jeho literárna činnosť sa obohatila po kvalitatívnej i kvantitatívnej stránke. Vo veľkomestskom prostredí Bratislavy píše ďalšie romány, ako sú *Kuvik na plote*, *Nezamestnaný*, *Návrat na hole* a krátke prózy uverejnené najmä v *Slovenských pohľadoch*.

Kavec sa tiež stretával s významnými osobnosťami literárneho a kultúrneho života, ako boli napr. E. B. Lukáč, J. Nižnánsky, Z. Zguriška, J. Poničan, L. Novomeský, J. Mor, A. Izakovič a postupne si získaval i literárne ocenenia. Za román *Grapy* dostal v roku 1936 Štúrovu literárnu cenu mesta Bratislavy a za dielo *Návrat na hole* bol v roku 1938 odmenený Rázusovou literárnou cenou Spolku slovenských spisovateľov. Tieto priaznivé podmienky pre rozvoj spisovateľa netrvali dlho.

Od roku 1945 bol M. Kavec pre svo-

odlišných a vyhrotených historických podmienkach, ktorými prešla nielen naša politika, ale aj spôsob myslenia od pádu monarchie (1918) až po rok 1989. Na jednej strane to bol životný pocit spoločenského chaosu, napätia, rozkolísanosti, existenciálnej úzkosti, izolovanosti individuá od spoločenských väzieb a na druhej strane splynutie v kolektive, socializmus. Tieto skutočnosti výrazne ovplyvnili Kavcovu literárnu tvorbu, ktorú môžeme rozdeliť do dvoch období. Lepšie literárnohistoricky je spracované prvé obdobie od dvadsiatich rokov do roku 1948. Táto časť spisovateľovho celoživotného diela je začlenená do poetiky medzivojnovej prózy sociálno-psychologického žánru. Hoci sa Kavec v tomto období venuje aj písaniu kratších prozaických útvarov, predovšetkým poviedok, ťažiskom tejto fázy je 7 románov: *Svetom, moje, svetom* (1926), *Tulák* (1926), *V rudých hmlách* (1930), *Kuvik na plote* (1935), *Nezamestnaný* (1935), *Grapy* (1936), *Návrat na hole* (1946).

V novinách *Ludová politika* mu vychádzal na pokračovanie jeho prvý román *Svetom, moje, svetom* (1926), ktorý nikdy nenadobudol knižnú podobu. Kavec v ňom priniesol tému drotárskych osudov, oscilujúcich medzi blúdením po svete a túžbou po domove. Zachytil ich túlacky život a ďaleké cesty. V tom istom

Matúš Kavec, že tento román vychádzal na pokračovanie aj v istom newyorskom denniku.

Ovplyvnený životom v Bratislave napísal Kavec ďalšie dva romány: *Kuvik na plote* (1935) a *Nezamestnaný* (1935). Obidva diela sú situované do prostredia bratislavskej inteligencie. Inšpiráciou boli autorovi výlety do Slávičieho údolia, kde medzi záhradami a vinohradmi boli malé domčeky väčšinou stavebných úradníkov. Nad vchodom mali napísané: „Klein, aber mein.“ Prvý román je drámou manželského života na pozadí spoločenského diania u nás v polovici trid-

Ďalšie romány sa niesli v znamení hľadania vnútornej šírky prostredníctvom lyrizácie a psychologizácie bez výraznejšieho deštruovania východiskového sujetu.

Primárnym motívom hôľ, domova; sekundárnym motívom fabriky, mesta (tieto dva motívy prináša román *Grapy*) a generačným, sociálno-existenciálnym konfliktom už nestačí realistická významová základňa. Autor stále ponecháva „pootvorené dvere“ do sveta zahmleného tajuplnosťou ľudskej psychiky. Sen tu nie je psychoanalytickou veličinou, ktorá jediná sa dostáva pod javy vedomia.

siatych rokov. Tematickým pôdorysom románu voľne rámcuje problematiku tzv. ženskej otázky a česko-slovenského pomeru. Rozpad manželstva vrcholí tragicky, smrťou manželov.

Za vrcholné dielo Matúša Kavca sa považuje román *Grapy* (1936), v ktorom autor zachytil neúrodný kraj kysuckých gráp, vyhánajúci pred prevratom ľudí do cudziny. Druhé vydanie tohto románu bolo v roku 1943. Počas Slovenského štátu bolo dielo preložené aj do chorváčtiny (prel. Josip Nekšičik), vydané v Záhrebe pod titulom *Tvornica*. Súčasne bolo pripravené do tlače aj v slovinčine, no v tom čase prepadli Nemci Juhošláviu a prvé bomby zničili tlačiareň. Po oslobodení vyšlo aj tretie vydanie románu. Za román bol M. Kavec ocenený Štúrovou cenou mesta Bratislavy 2. 12. 1936.³

V *Návrat na hole* (1946) sa spája dramatická špionážna zápleтка s myšlienkou vernosti k vlasti. Dvojtvárnosť hlavnej postavy (hostinského a nepriateľského agenta) rozuzľuje až láska k žene a rodnému kraju. Staršia verzia románu bola pod názvom *Pozdravujem vás lesy, hory* v roku 1938 ocenená Rázusovou cenou Spolku slovenských spisovateľov.⁴

Pri analýze týchto diel môžeme pozorovať isté tematické, kompozičné a hodnotové konštanty, ktoré spisovateľ vo svojej tvorbe jedinečným spôsobom

Kľúčom k prekonaniu krízy (nie jej riešením) mu je svedomie a láska. Sen zostáva len ako jeden z prostriedkov, cez ktoré sa odráža mohutný obraz ľudskej existencie.

Formujúca autorova poetika sa ovíja okolo uvedených motívov a tie od diela k dielu Kavec osvetľuje za každým z inej strany (napr. motív hôľ modifikuje z pozície kysuckého drotára v dielach *Svetom, moje, svetom*, *V rudých hmlách*, *Grapy*, inokedy bratislavského intelektuála v diele *Nezamestnaný*, *Kuvik na plote*, politického špióna v *Návrate na hole* či prostredníctvom vlastných spomienok na detstvo v zbierke poviedok *Svetlonos*, ktorá spadá už do druhého tvorivého obdobia).

Po februári 1948 bola zavedená cenzúra a vydávanie kníh bolo ovplyvňované ideologickými kritériami v duchu socialistického realizmu. Päťdesiatročný prozaik s výrazne kresťanskou svetonázorovou orientáciou bol literárne odmlčaný. Z tohto druhého obdobia tvorby sa zachovalo len torzo, niektoré diela zostali nedokončené, iné autor pred smrťou sám zničil a o ďalších nemáme stopy (len faktografický záznam titulu). V roku 1973 mu vyšiel súbor poviedok *Svetlonos*, no niektoré zo začlenených próz boli napísané už v prvej fáze tvorby. Autor v ich „duchu“ a poetike pokračoval aj pri ostatných prózach, aby zbierka pôsobila kompaktné.

ného a objektívneho. V knihe nájdeme prvky spomienok a spomínaní na rodný Rajec, na blízkych ľudí, susedov, kamarátov, známe miesta, na obdobie detstva, ktoré pomínulo. Zároveň kniha prináša postupné vyrovnávanie sa so starobou a blížiacou sa smrťou. *Starnúci spisovateľ súbor poviedok píše vtedy, keď nachádza najhlbší a najskrytejší zdroj svojich tvorivých a ľudských úsilí. Nachádza ho v tom, čím mu bolo detstvo ako symbol - vo viere, že existuje pravda a dobro, ktoré aj keď nenachádza na tomto svete, neznamená to ešte, že neexistujú.*

„- Zdá sa, že tam na druhom svete je preda len lepšie, - prerušil ktosi ticho, akoby žartom, - keď sa nikto nechce odíť... - Všetci pozreli na neho vážne a tetka Kolárka zakvílili a začali neobehého sváka krčovitě objímať.“

Typickým znakom Kavcovej tvorby je neustála oscilácia medzi sociálnym, spoločenským, národným, celosvetovým, historickým pohybom a primárnym, prvotným zdrojom - jednotlivcom. Na tejto úrovni poznávania tvorby Kavca sa sto-tožňujeme s Čepanovou charakteristikou poetiky autora a jeho generácie: „Subjekt a objekt nenachádzali spoločnú základňu ani vtedy, keď viacerí autori hľadali kompromisnú cestu. Spočívala v tom, že sociálne javy chceli vyjadriť prostredníctvom ich psychologických vidov, alebo naopak: snažili sa dopátrať individuálno-psychologických fenoménov života cez analýzu spoločenských väzieb človeka.“¹ Ďalšie pohľady však ukazujú nové súvislosti, ktoré môžu prehodnotiť zovšeobecňujúce skreslenia individuálnej poetiky Matúša Kavca.

Pri utváraní osobitého štýlu spisovateľa zohráva významnú úlohu otázka generáčna, ktorá je umelecky realizovaná v prírodnom (kysucké grapy) a mestskom (Bratislava) prostredí. Jej prienik predovšetkým do románovej tvorby je determinovaný aj autorovým hľadáním svojho miesta v súradniciach realisticko-literárnej tradície a novších prúdov. Oproti realizmu nie je v centre umeleckého záberu Kavca dedina a jeho zidealizovaná podoba, ale univerzalizácia priestoru a človeka. Prenikanie do cudzích krajov (V rudých hmlách) nemá charakter exotizácie, s akým sa stretávame napr. v zbierke próz Pompiliova Madona od J. Hrušovského (talianske prostredie) či v Gašparových Námorníkoch, ale je postavený na slovan-skom základe.

Psychologický rozmer Kavcových románových protagonistov vykazuje isté podobnosti s J. Hrušovského Mužom s protézou, no nedosahuje taký stupeň odčudzenia sa seba samému: „Veľký plynú, životy sa počínajú a zanikajú a vo svojom súhrne sú jedným veľkým životom, ohromným božím dielom. Čo je proti tomu napríklad fabrika LETAS? Čo je proti tomu jeden národ? A čo je proti tomu ľudstvo? Sú to len epizódy v nekonečnosti času a priestoru... Tu sa mu zasa Helena mihla v mysli. V tejto chvíli, hádam,

všetci sedia za stolom: otec, macocha, Helena, Ďurko, Poluša... Ved' je to vlastne len kvôli tým dvom.“² Kavec svoje postavy nikdy úplne neodpútal od vonkajšej skutočnosti, no súčasne ich s ňou ani násilne nezáväzoval, pretože permanentne počítaval, že realitická kauzalita a logika pozorovaného sa má sice ubrať iným smerom, ale nenegovať sa.

Vô výrazovej oblasti smeruje M. Kavec od denotatívnej cez konotatívnu polohu až po úroveň, ktorá sa najviac približuje novorealizmu (najmä zbierka próz Svetlonos), aký poznáme u M. Ur-

vana. U oboch sa v princípe tožnosti postavy a prostredia (denotatívnosť, metonymickosť) objavujú trhliny, ktoré „otvárajú v prázach priestor“ pre odkrytie vnútornej existenciálnej reality (konotatívnosť, metaforickosť). Kým však Urban má tendenciu napätie vonkajšieho a vnútorného maximálne vyhrôtiť, dramatizovať (napr. novela Staroba), Kavec hľadá cez krízy zmiernenie konfliktu. Takýto vnútorný postup sa mu nestotožňuje s koncepným ideovým riešením, ale nachádza ho v nábožensko-duchovnom prehľbení rodného regiónu ako symbolu, univerza, s akým sa stretávame nielen v zbierke poviedok Svetlonos, ale aj v zamčianých poviedkach U potoka potopa a Nezábudka.

Ako sa ukazuje, to, čo sa v (literárnom) systéme označilo znakom prechodnosti, medzi-

generačnosti, nemusí ešte znamenať zníženie nášho záujmu o to. Tvorba Matúša Kavca je v tomto zmysle anticipáciou odvekého úsilia umenia o harmonickú syntézu, ktorá sa v dejinách literatúry objavuje len v krátkom čase na rozhraní dvoch období, na prechode medzi fázou s prevažujúcim individualizmom k štádiu preceňujúcemu objektívne sily v živote človeka. Podstata diela M. Kavca spočíva v hľadaní seba-presahujúceho rozmeru. Realita, zachytená v bohatej tematicko-materiálovej základni Kavcových diel, prichádza k

svojmu racionálnemu, citovému a duchovnému vrcholu - k prijatiu prežitej skutočnosti a k jej nasmerovaniu na Pravdu.

POZNÁMKY:

- 1 Kavec, L.: Slovenské národné noviny, roč. 5 (9), 1994, č. 28, s. 12.
- 2 V Bibliografii slovenských kníh, zv. 1 (Tomčík, M., Rosenbaum, K. a kol.) z roku 1979, vydala MS, je uvedený pod číslom 4857.
- 3 Výsledky súťaže boli vyhlásené 27. 10. 1936. Okrem Štúrovej literárnej ceny, ktorú získal M. Kavec, mesto Bratislava udelilo Divadelnú cenu Ormisa režisérovi SND a šéfovi jeho českého činoherného súboru Viktorovi Šulcovi, Hudobnú cenu J. L. Bellu slovenskému skladateľovi a profesorovi na hudobnej a dramatickej akadémii v Bratislave Eugenovi Suchoňovi za jeho Baladickú suitu, cenu umelecko-výtvarníka Kopeckého Gustavovi Mallému za celoživotnú prácu z ľudového slovenského prostredia a cenu za vedeckú prácu Šafaříka Ľudvíkovi Knappkovi.
- 4 Výsledky súťaže boli vyhlásené 20. 11. 1937. Spolu s Kavcom bola ocenená Zora Lacková (beletria), dr. A. Kostolný a dr. N. Bakoš (literárna história a kritika). Osem prác z beletrie posudzoval J. Jesenský, M. Pišút, A. Kostolný. Šesť literárno-vedných prác posudzoval A. Štefánek, E. B. Lukáč, F. Šubík - Žarnov, M. Kavec.
- 5 Kavec, L.: Rehabilitácie slovenských spisovateľov. Matúš Kavec. In: Romboid, roč. 27, 1992, č. 10, s. 53 - 56
- 6 Kavec, M.: Svetlonos. Bratislava: Mladé letá, 1973, s. 85.
- 7 Čepan, O.: Literárne dejiny a literárna veda, zv. III. Bratislava: Veda, 2002, s. 49.
- 8 J. Hrušovský vo svojom románe Muž s protézou píše: „...cítim sa načisto osamotený v tejto šialenej svetovej vrave a ani nemám chuť vystúpiť so svojej samoty. Áno, taký som zaujatý vlastným problémom, že srdce nemá času na pozorovanie takých malicherností, ako je svetová vojna so všetkými svojimi úkazmi.

Vatralov chlapec konečne dobojoval svoj nepodarený život. Keď sa Vatral vrátil z mesta od advokáta, Šandorko sa ešte zberal z postele, no mať ho nepustila. Ved' by už neobstál na nohách. Začul zvonce, keď Veronka dohmla do paše statok, sadol si, načúval, usmieval sa a robil si plány, ako vyženie raz kravy na Kyčeru, aby sa dobre napásli, lebo tam je paša najlepšia.

Ale nad ránom mu viečka tichučko, nebadateľne zatvorili pohľad do sveta. Chytrý zavolali kňaza, keď už driemal v tichej agonii, no chlapec sa rozlúčil so svetom prv, ako kaplán stačil dobehnúť. Jastrabná je ďaleko od fary. Vatralka si zazlievala, prečo neposlala po neho skôr, ale kaplán ju uspokojil, že chlapec i tak príde do neba.

Vatral prebdel pri ňom celú noc. Blížiaci sa smrť chlapca ho znepokojovala a nemohol si nájsť miesta. Cítil, akoby mu čosi nemilosrdne trhlo zo srdca korieňky, ktoré ho pútili k chlapcovi, a bolelo ho to. Ale keď posledným dychom vyhol mladý život, akoby ho vietor sfúkol, ktorý práve zadul, odľahlo Vatralovi, ako keď vytrhnú človeku boľavý zub. Len akési prázdno cítil na jeho mieste, no prívynú na to v chalupe, ako sa prívynú na všetko. A odľahlo i tomu suchému mládeckému telu. Aspoň ho nič nebude boľieť. Tam už nič neboli, nič nemrzí.

Keď svitalo, vyšiel Vatral pred chalupu. Ranný vetrík ho rozmarne ofúkol po tvári a priniesol od Váhu slabý hlas akési fabrickej sirény. Mnoho to ani nebolo naozaj, azda to bola len halucinácia, hádam len šepot toho ducha, ktorý mu kedysi vnukol ideu, ktorá je stelesnená pod Lazmi. No ten slabý hlas vyvoláva v ňom všetky zlé dojmy z posledných niekoľkých mesiacov. A cez ne ako cez tmavé mračná presvecuje zlatožltá žiara neistej nádeje, že v útrobach gráp sa skrýva zlato, len ho treba nájsť...

I vošiel do šopy, vzal motyku a lopatu a kráčal hore brehom, kým sa do chalupy pomaly schádzali baby, aby sa modlili a spievali lamentácie nad nebohlým chlapcom.

Na vrchu si odpočinul. Pred ním sa otvorila panoráma celého šireho okolia až po Váh a za Váhom skalnaté vrchy, ktoré v podzemí skrývajú veľké poklady. Len raz do roka sa vraj otvárajú k nim brány neznámych jaskýň, okolo Veľkej noci, i to len na malú chvíľu. Kto sa ta odváži a nestihne sa včas vrátiť, skaly ho

uväznia vo svojich útrobach, aby v nich zahynul. Keby to bola tak pravda...

Akosi sa nemohol priznať rúbaní, ktorá zostala po lese, predanom ešte vtedy, keď sa zakladala fabrika. Odkedy prišiel z Ruska, je tu len druhý raz. Ani vtedy sem neprišiel, keď rúbali les. Darom mu Vatralka hundrala, aký je gazda, keď sa o nič neobzrie, čo by mu hoci i strechu brali sponad hlavy. On sa o grapy nestaral. Nič nedajú, tak čo po nich! Po celej rúbani trčia holé pne ako náhrobné pomníky sťaťých smrekov, celá rúbaň je zarastená vysokou trávou ako cintorín. A na vršku sa dvíha pamätný kameň, pod ktorým nebohý otec pochoval nepriateľstvo s nebohým Kozárom. Neďaleko na vrvati sa belie hřba kameňa, povyhádzovaného kedysi z roli.

Vatral si sadol a pozorne pozeral skálie, umyté dažďom a opálené slnkom. Tu i tam sa zaleskli v kameňoch drobné kryštáliky so zlatožltým leskom.

„To budú zlaté zrnká“, dumal.

Len keby ich bolo trochu viac a keby boli trochu hrubšie. Ale sú drobné a takto by zlata bolo málo, veľmi málo. A len ako ho získal zo skalia? Ak rozbijie kameň, zrnká sa roztratia. Musí sa poradiť s Humenajom...

Hádam v zemi by sa našlo skôr niečo... A kto vie, či by sa i uhlie našlo... ved' hen za horami sú ohromné a bohaté bane...

Pohladaľ rúbaň svojím rojčivým pohľadom a neďaleko zemiáčniko a kus role, na ktorej sa vlnil jačmeň a odkiaľsi zo skrytých podvedomých útrobov duše vyrónil sa mu pramienok láskavých, neľučných slov:

- Idem k vám, grapy, ako syn k materi. Keď ma už celý svet opúšťa, aspoň vy pomôžete. Nestaral som sa o vás, no miloval som vás, a preto mi nič nezazlievajte. Človek sa celý život potíka po svete a napokon zabudne, ako sa s vami zhovárať. Nuž ved' sa stáva, že decko nerozumie materinskej reči, a jednako si rozumie. Nemajte mi teda za zlé a pomôžte mi. Zachráňte, čo sa dá...

Bolo to ako modlitba k skalnatej zemi, ktorá sa s majestátnou lenivosťou uvelebila na slnku a dáva sa ovievať sviežim vetríkom. Vysoká tráva rúbane, liesky, svibie a iné rozmanité krovie, vlniace oblie po roliach, husté šumiace lesy, všetko ako hustá srst' sa ježi po jej tele, a človek ako neodbytný cudzopasník po nej a zavrtáva sa do jej poriasenej kožce.

Vatralova myseľ sa vtedy koncentro-

vala celkom na zem so zlatým pokladom a na nič iné nemyslel. Ani na nebohého chlapca, ktorý leží v izbe na doske a okolo neho lamentujú baby s Kozárkou na čele. Ani na fabriku, ktorá sa zahanbene skrýva za horami, a jej siréna už dávno čuší pod Lazami, už dávno neurčuje čas dedine. Namiesto nej majú sa opraviť hodiny na veži a majú sa uliati nové zvony namiesto tých, ktoré kedysi vzali na vojnu, aby granátmi pomáhali zabíjať ľudí. A nezbadal ani kravy, ktoré sa s ladným cengotom pasú v rúbani, ani Ve-

MATÚŠ KAVEC

Grapy

ronku, ktorá sa postavila proti nemu a zvedavo hľadá, čo kutre v zemi.

- Tatuško! - zavolala ticho.

- To si ty? A čo tu robíš?

- Pasiem.

Sadol si na chvíľku, dievča sa prítúlilo k nemu a on ju pohladaľ svojou širokou dlaňou po tvári.

- Čo to kopete, tatuško?

- Len tak, - odpovedal vyhýbavo. - A ty si už toľko hribov nazbierala? - opýtal sa, ukazujúc na uzlík, ktorý si položila vedľa seba.

- Hej. Nosím ich tetke Hojdíčke. Oni to skupujú a nosia do Ostravy.

- Tak? A zarobila si už niečo?

- Mnoho. Od mamičky mám už vyše sto kronu. To mi bude na topánky a na šaty, keď budem väčšia...

Dievča sa usmieva a sedí tu pred ním ako živé svedomie. Z jeho nevinného pohľadu sálajú trpké výčitky, prečo musí chodiť bosé po rúbani, zamorenej vretenicami, prečo treba šetriť obuv cez leto. Prečo má také úbohé poplátané šatôčky ako žobráčka? Prečo sa on, otec, nepostaral, aby boli deti oblečené, aby sa najedli, aby nevyplŕvali dušu od biedy ako ten chlapec, ktorý leží v truhle? Prečo je on, otec, len akousi príťažou, ba viac, nešťastím domu, namiesto, aby on bol stĺpom, o ktorý by sa všetci mohli oprieť?

Lebo v chalupe sa zahniezdzuje nidza.

Jožko už nechce dávať do domu, ako predtým. Kúpil si kdesi pri Žiline pozemok, chce si postaviť chalupu, lebo sa chce oženit s Vinčkou a presťahovať sa s ňou do novej chalupy, aby nemusel nohy drať chodením do služby a späť.

Už nemá pre nikoho peňazi, ešte sám musí požičiavať.

- Keby radšej zostal v Moskve, - povedala neraz Vatralka na svojho muža, keď s Jožkom uvažovala o situácii a ulavovala si na srdci často len bezmocným ronením slz.

- Veru, keby som radšej zostal v Moskve, - pomyslel si neraz i sám Vatral, ako tu zatokániť všetkých do dlžob pre akúsi ideu, ktorá je zárodok celej tejto zamotanej situácie, v ktorej som teraz...

- Tatuško! - ohlásilo sa dievča.

- Čo je, Veronka?

- Nazbieram vám jahôd, ak chcete.

- Nie, Veronka. Len sa sama najedz.

Ja som už starý na to. Nemám rád jahody.

- Tu je mnoho jahôd.

- Len daj pozor na hada!

- Dávam pozor, tatuško. Nedávno som zabila jedného kameňom. Poďte, ukážem vám ho!

- Nechaj, len si dávaj pozor, keď si bosá.

Dievča odbehlo na chvíľku zavrútiť jalovičku, ktorá sa púšťala do jačmeňa. Vatral sa dal do kopania a o chvíľu sa potil. Vykopával všelijaké kamene, ale ani v nich, ani na nich nič nebolo. Len tu i tam sa zaleskli nejaké lupienky, drobné kryštáliky, ktoré sám uznával za bezcenné.

Sadol si na chvíľku a dievča prišlo k nemu.

- Tatuško!

- No?

- Kedy bude mať Šandorko pohreb?

- Šandorko? Ani neviem...

- A pôjdem i ja?

- Neviem... Opýtaj sa mamky.

Ozaj, chlapec leží na doske a patri-lo by sa mu, otcovi, aby sa staral o pohreb. Mal by zbehnúť do dediny objednať truhlu, ísť na faru, k organistovi, a nie tu kopat akési skálie...

- Len pas, Veronka, ja sa hádam vrátim ešte, - rozlúčil sa s dievčatom a vzal motyku a lopatu na plece, kabát na ruku a ponáhlal sa domov.

Jožko sa práve vtedy vrátil z dediny, kde už všetko obstaral. Potom sa obliekol do ošúchanejších šiat, vzal kosu a prejdú okolo otca, stojaceho vo dverách pitvora, zamieril chodníkom na rolu, aby zožal kúsok jačmeňa. O chvíľu utekala za ním Milka, aby mu pomohla.

Vatral sa zahanbil a vrtkavo hľadel na úbočie naproti, kde nič nebolo, len tmavo zelený smrekový les. Syn prešiel vedľa neho bez pozdravu, akoby otec nebol hoden ani jeho pohľadu. V noci sa

vrátil hneď zo služby, hneď bežal po kňaza k umierajúcemu chlapcovi, sám pripravil nebohému dosku, pomáhal ho obliekať; len čo svitlo, bežal do dediny objednať truhlu, na faru, k organistovi, k zvonárovi, kúpil sviace a všetko, čo treba na pohreb; a teraz utrmácaný, nevyspaný ide kosiť, aby využil teplý a suchý úsmev rozmarného podnebia, ktoré sa nenadzajky môže rozplakať a zničiť i to málo, čo sa na grapách uradí.

A čo on, otec, gazda? Či sa obzrel o roľu, odkedy sa vrátil z Ruska? Či sa kedý staral, kto zasial role, kto zožal úrodu, kto ju vymlátil? Či mu prišlo kedy na um opýtať sa ženy, či nepotrebuje niečo do domu?

Azda by sa i bol opýtal, no hanbil sa priznať, že namiesto, aby ich on živil, oni jeho chovajú ako jalového trúda, ktorý nemá inej starosti, ako hrať sa na fabrikanta a dávať do nebezpečenstva celý majetok, do tejto nepodarenej hry. Ak bolo treba olej, čakalo sa, kým príde Jožko zo Žiliny. Ak nebolo múky, omasty: Jožko, daj! Ak potrebovalo ktoré šaty, obuv: Jožko, daj! Ak si Vatral vyplil Pod redikou alebo v konzume: Jožko, zaplať! A chlapcov pohreb zaplatí zasa len Jožko. Nuž nie div, že zabudol pozdraviť otca.

Vatral vošiel do izby, kde leží chlapec medzi dvoma sviecami a okolo neho sa modlia baby spevavým, lamentujúcim hlasom. Nikto sa o neho neobzrel, modlitba znela nerušene ďalej a on si uvedomil v tej chvíli, že sa s babami modliť nevie a je tu zbytočný.

I tu vo vlastnej chalupe plynie život akosi vedľa neho. Nik sa ho na nič neopýtal, nikto sa s ním neporadí. Nepotrebuje jeho rady, lebo sám si nevie poradiť. Chystal sa do veľkých vecí, a sily mu ani na malé nestačia. Rozum si pomotal s fabrikou, elektrifikáciou, a sám má v Jastrabnej len úbohú drevenú chalúčku a grapy, ktoré treba poorať, pokopať, zasiat, aby vydali zo seba aspoň niečo na preživovanie rodiny. Snívalo sa mu o miliónoch, a sám by nemal tu ráka v chalupe, keby Jožko nedával.

Chalupa puká pod neznesiteľnou ťarchou dlžob, z ktorých by sa mala vykúpiť. No kde vziať výkupné?

Ach, veď štátie sa presúša na grapách a sedí na pokladoch...

Schytil motyku i lopatu a vybral sa zasa do rúbane kutrať za zlatom.

Kavec, Matúš: Grapy.

Martin: Matica slovenská 1936.

s. 224 - 232.

K jubileu nedozitého 100. výročia narodenia sa uskutočňuje cyklus putovných výstav do miest, v ktorých majster Suchoň pôsobil. Výstava jeho obrazov ako aj diel piatich súčasných výtvarníkov je obohatená o hudobné literárno-komorné večery. Sprievodnými aktivitami sú tvorivé workshopy.

Organizátorom je - ELPIDA, zastupovaná výkonnou riaditeľkou Evou Rohrman Madovou. Odborný garant projektu je akad. mal. Veronika Gabčová-Lučeničová, spolupracovník projektu Ľuboš Jariabka ako aj vzácná hosťka pani Danica Štilichová Suchoňová, kurátorky výstavy Darina Arce a Milka Michalčová. Projekt finančne podporilo Ministerstvo Kultúry SR.

Z myšlienok blízkeho vzťahu k umeniu, spoločenstva s osobami spoločnosťou nedostatočne podporovanými vznikla vízia aktívnej podpory umeleckých aktivít, ktoré sú nositeľmi akýchkoľvek pozitívnych hodnôt ako aj úmysel vyhľadávať a podporovať všestranné umelecké talenty, a taktiež rôznymi spôsobmi šíriť a rozvíjať umelecké cítěnie vo všetkých vekových a spoločenských skupinách. Elpida podporuje umenie, ktoré by prinášalo radosť, krásu a nádej a sprostredkovalo trvalé ľudské hodnoty... Na jednej strane vytvára priestor na realizáciu nových umeleckých diel formou organizovania tvorivých workshopy, sympózií, umeleckých táborov, a zisk združenia venuje podporu detí s umeleckým nadaním, ktoré by inak nemali možnosť svoj talent dostatočne rozvíjať alebo by zanikol medzi stenami detských domovov. Aktívne spolupracuje z európskymi organizáciami podobného charakteru (napr. holandský Bronlaak, Uit de Verf...) Strednodobým cieľom Elpidy je vytvorenie Centra nádeje, ktoré bude slúžiť ľuďom, obdareným obrovským talentom a na strane druhej ochudobneným o to najdôležitejšie - zdravie.

Keďže rok 2008 sa nesie v duchu 100-ročného výročia úmrtia hudobného skladateľa Eugena Suchoňa, združenie Elpida sa rozhodlo toto jubileum pripomenúť netriviálnou formou: prezentovaním nielen hudobného diela Eugena Suchoňa, ale najmä ukázať výtvarné diela, ktoré počas svojho života vytvoril. Bola to myšlienka akad. mal. Vero-

zajpitiť a vyskúšať si rôzne výtvarné techniky pod vedením profesionálnych lektorov (Mgr. art. Petra Jureňová Vlhová, Mgr. Art. Miloš Packo, Akad. mal. Jozef Krakovský, PaedDr. Jaroslav Uhel, ArtD.)

Tretia časť putovnej výstavy v Pezinku v Galérii Prokop na Potočnej 5 sa začala slávnostným otvorením s hu-

prúdy svojej epochy a významne sa inšpiroval slovenským folklórom. Syntézou týchto podnetov si tak vykryštaloval vlastný prejav, charakteristický nesmiernou invenciou ako aj dômyselným vystavaním detailov do logických, mohutných celkov, čím vytvoril aj nové východisko k tradícii. Eugen Suchoň sa tak nielen pre slovenskú hu-

dobnú scénu, ale aj na svetovej úrovni zaslúžil o vznik nielen nového štýlu hudby, ale aj estetiky.

Podľa slov Akad. mal. Veroniky Gabčovej „ako človek musel byť skvelý otec, manžel, priateľ, učiteľ... voňal človečinou. Mal rád Slovensko, ľudí, jeho kultúru, históriu, umenie.“

Stal sa prvým autorom slovenskej opery a mnohých závažných hudobných diel, mal bohatý život a určite by toho vytvoril ešte viac, ak by mu bolo dopriate dožiť sa jubilea, ktoré si dnes spolu pripomínáme. V oblasti výtvarného umenia má od tohto roku na verejnosti tiež svoje miesto, hoci bolo pre neho iba jedným z koníčkov. Bol nadaným a nadšeným maliarom. Všetko, čo robil, robil srdcom, ako to popisuje v knihe Život plný hudby jeho dcéra Danica Štilichová - Suchoňová. Mali by sme byť pyšní na to, akých krásnych ľudí malo a má Slovensko a patrične to prezentovať aj v rámci európskeho kontextu.

EVA ROHRMAN MADOVÁ

Aby umenie prinášalo radosť, krásu a nádej

Po stopách Eugena Suchoňa

nyky Gabčovej, ktorá pred časom reštaurovala pre Danicu Štilichovú - Suchoňovú niekoľko obrazov majstra Suchoňa. Verejnosť sa tak má možnosť oboznámiť so skutočnosťou, že hudobný skladateľ aj maľoval. Ako dlhoročný pedagóg v oblasti výtvarného umenia na vysokej škole vypracovala koncepciu tvorivých workshopy, čím sa odkaz hudobného skladateľa v jeho hudobných dielach a priamy kontakt s umelcovými maliarskymi prejavmi sprístupnil interaktívnou formou bližšie návštevníkovi a ten si dokonca mohol sám vyskúšať a osvojiť pod vedením lektora priamo na výstave niektoré výtvarné techniky.

Výstava putuje po troch mestách na Slovensku, teda akoby nasledovala cestu majstra, ktorý pôsobil v Bratislave, Piešťanoch, Pezinku. Okrem odbornej garanky projektu sa zúčastnení mohli

dobným profesionálnym doprovodom 19. 9. 2008 a potrvá do 12. 10. 2008. Dňa 30. 10. 2008 o 18.00 hod začne slávnostné ukončenie cyklov výstav v novej budove SND v Bratislave, pri ktorom budú môcť diváci nielen zažiť atmosféru z celkovej výstavy prostredníctvom vystavených fotografií, ale si aj naživo pozrieť diela majstra a piatich súčasných výtvarníkov, ktoré budú až do konca októbra 2008 v priestoroch novej budovy SND. Účastníci si budú môcť vypočuť jeho diela v podaní kvarteta, moderátorom večera bude Patrícia Jariabková.

Dielo Eugena Suchoňa, predstaviteľa slovenskej hudobnej moderny, je považované za symbol vysokej umeleckej, ale aj ľudskej kvality. Celkovo sa v ňom prejavuje vzťah k vývoju európskej hudby. Suchoň sa inšpiroval jednak dielami klasikov, reagoval na

Medzinárodný letný festival súčasnej hudby a umenia v Kromerži sa vyprofiloval ako festival s duchovnými inšpiráciami a aspiráciami. Tento rok sa konal po 19. raz opäť v nezabudnuteľnom prostredí rokokovej Snemovnej sály arcibiskupského Zámku. Aj ostatné akustické priestory gotického chrámu sv. Mórica, barokového kostola sv. Krstiteľa, Rotundy so slávnym Foucoultoovým kyvadlom, Múzeu Maxa Švabinského a Evanjelickej akadémie, inšpirovali k estetickému zážitku a zamysleniu sa nad dielami s ich náboženskou, spoločenskou a estetickou funkciou. Práve rôznosť týchto dômyselne vybraných prostredí nám umožnila porovnávať predvedenia festivalových 14 premiér, v rámci 23 celovečerných a poobedňajších koncertov, doplnených večernými rozhovormi so skladateľmi a doobedňajšími prednáškami o elektroakustickej hudbe.

Turisti sem prúdia z Európy, Japonska a Ameriky nielen preto, že Kromerž je mestom festivalov, barokových sôch, rodiskom takých umelcov ako bol Max Švabinský, dirigent Václav Talich, ale je aj mestom ticha a vzácného hudobného archívu. K tomu zážitku patrila vrcholne dramatická a kontrastne komponovaná jednodohdinová Symfónia pre sólo husle moravského skladateľa Františka Emmerta, vo vášnivom podaní slovenského huslistu Milana Palu. Zaznela v akustickom prostredí chrámu, ktoré znásobovalo jej dramatický a až pietistický účinok (celá druhá časť je apoteózou piety a oddanosti). K festivalovému vrcholu prináša aj premiérovú omšu „Messe de Saint George“ od francúzskeho skladateľa gruzínskeho pôvodu Nicolausa Zourabichvilho v Chráme Sv. Mórica. Bola plná napätia, duchovnej extázy, vyjadrovala túžobné náklady, hýrila francúzskou farebnosťou a jemnosťou.

Výhodu chrámového predvedenia mali aj skladby celkom neznámej súčasnej škótskej hudby a škótskeho plainchantu („rovného, jednoduchoho spevu“ komponovaného mníchmi okolo roku 1000) z ostrova Inchcolm, ktorý leží medzi Edinburgom a Fife v Škótsku, ako aj

Medzinárodný festival Forfest 08

elektroakustické skladby českého skladateľa mladej generácie Michala Rataja, kombinované v juxtazapojení s chorálmi z doby Václava II. ako aj dva organové recitály Kataríny Chrobokovej a Ruth Forsbachovej z Nemecka.

Tento rok nám vedenie Forfestu pripravilo skutočne zážitky z premiér, medzi nimi aj slovenského skladateľa a matematika Miroslava Bázlika s dielom Moment musical pre Sebastiana v podaní slovenskej klaviristky, autorky tohto článku.

So záujmom sme očakávali multimedialny projekt Musikseizmograf s Francúzom Andreasom Kroprom a švajciarskou tanečnicou, Flaviou Devonou, ktorá zároveň maľovala obrazy počas tanca a hudby, ktorú vyprodukoval A. Kroper. Týmto večerom prispeli k idej synkrézy umení hudby-rytmu-pohybu-farby. Táto idea je staršieho dáta, už pred Issacom Newtonom, ktorý prisúdil každej farbe zo siedmych jeden interval, teda farba môže byť vyjadrená hudobným intervalom, akordom. Pohyb farieb je vlastne pohyb intervalov, čím dostávame melódiu (ale aj akordy). Aj Alexander Skriabin komponoval pre farebný klavír a dlhé diskusie o farbe a tóne viedli aj Arnold Schönberg s Vassilijom Kandinským. Experimentálna struna festivalu sa napla k novému pólu aj vďaka zvukovej dramaturgii inštrumentálnych duet, kombinovaných dvojvrstvovo, s live elektronikou, videoartom a s hudbou z magnetofónového pásu na recitáloch talianskeho dueta Selva-Messieri (sólo saxofón a live elektronika) a gréckeho dueta Sotiriades-Goubouras (saxofón a videoart, animácia obrazu). Michele Selva hral úchvatne, ľahko, virtuózne grécky mélos v úvodnom Giacintovi Scelsim v „Tre pezzi“, potom v Sylvanovi Bussottim, aby končil opäť Scelsim v minimalistickom, ale fascinujúcom dielku Maknogram, rozpätím iba štyroch tónov. Jemným, nerušivým, a jednoduchým spôsobom Messieri „dokončieval“ túto skladbu v elektronike, ako snahu po priestorovej entite rozpri-

stranenosti, večnosti zvuku a po neprerušenej štruktúre, čo sa ukázala byť charakteristická črta najlepších elektroakustických skladieb predstavených Wandou Dobrowskou, Lenkou Dohnálovou a skladateľom Rudolfom Ružičkom v jeho skladbách, v Omši, vyznamenananej cenou a v skladbe Posoniensis, venovanej mestu Bratislava.

Okrem výstavy obrazov rumunského maliara Josifa Hajdu v prvý deň festivalu, sa konali koncerty s inštrumentálnou hudbou, spojenou s video artom alebo s nahratou hudbou. Synkréza umení je opäť zviditeľnenou staro-novou ideou posledných rokov, ktorú Forfest nastolil. Prichádzajú s ňou tento rok Gréci - duo Sotiriades - Goubouras, veď tým pravým umením v starogréckom chráme, odkiaľ bola vytlačaná pod kepienkou osamostatnená sa od rituálov a „bohoslužieb“ v helenistickej dobe aulosových a kitharových pretekov, ktoré končili len virtuozitou a oslabovali esenciu a preduchovnelú koncentráciu klasického gréckeho umenia.

Dramaturgickým počínom boli štyri autorské koncerty, zostavené ako dvojportrét originálneho moravského autora Jaroslava Štátného, spolu so skladateľom, ornitológom, hudobným mystikom, organistom chrámu Notre Dame, tvorbou štvorhodinovej hudby Katalóg vtákov, Olivierom Messiaenom. Podobne kontrastne bol založený aj posledný autorský koncert Forfestu z diel Michala Rataja, spolu s chorálmi z čias raného stredoveku Václava II., v podaní Schola Benedicta z Prahy. Dva autorské koncerty moravských skladateľov Františka Emmerta a zosnulého Miloslava Ištvana, ktorý nebol uvádzaný po nástupe husákovskej totality v 70. rokoch, bol pre mňa objavom. Ištván je osobnosť s robustnou muzikalitou ako jeho krajan Bohuslav Martinu, so zmyslom pre rozvíjanie motívu, hranatého rytmu gréckeho pobrežia.

V novom rozpätí tohtoročného For-

festu dominovala moravská, rumunská, grécka, talianska, škótska, česká hudba, popri americkej, slovenskej, portugalskej, nemeckej, ruskej. Počuli sme skladby od neznámeho a koncertne nepredvadaného plainchantu po ensemblové, elektroakustické a komorné skladby, od „industriálnej“ symfónie po vokálno-inštrumentálnu omšu väčších rozmerov nad 40 minút. Festival si predsavzal premiérovať aj menej známu vokálnu hudbu magickým poobedím Markéty Dvorákovéj a Petra Matuszeka so zaujímavým názalným spevom a alikvótnymi tónmi v Rotunde s barokovou kupolou. Vtipne skomponovaným skladbám Markéty

Dvorákovéj „Něco tiše cinká“ na verše obľúbeného Jana Skácela kontrastovala eminentná a vážna skladba Es ist Zeit Poliaka Ryszarda Gabrysa. Na prvom večernom koncerte Forfestu v Snemovnej sále Zámku vystúpila aj slovenská klaviristka Elena Letňanová s českými premiérami slovenskej, moravskej a americkej hudby od Johna Cagea, rytmicky neobvyklým „Bacchanále pre preparovaný klavír“ z roku 1940 od svetového „klasika“ súčasnej hudby, vypískaného New Yorkskou filharmóniou v 60. rokoch minulého storočia. Klaviristka pripravovala 13 tónov klaviatúry, čím zmenila znenie tónov, kovovými a tlmiacimi predmetmi, klavír tak nadobudol výraz bicieho nástroja, quási malého gamelanského súboru s heterofónnymi hlasmi, neurčitého ladenia. Po meditatívnej, s budhistickým asketizmom nabitej skladby, poslednú časť vygradovala ako strhujúce tanečné bakchanále vo fortissime, ako sa vyjadruje český kritik v Opus Musicum. Letňanová sa stretla po prvý raz s Cageom v Dallase v roku 1986, kde jej Cage ukázal svoju revolučnú metódu prepravovania klavíra. Zaujala aj pekná hudba s bachovskou duchovnou a kánonickou inšpiráciou „Moment musical pre Sebastiana“ od slovenského skladateľa Mira Bázlika. So štyrmi originálne topologicky a výrazove rozdielnymi skladba-

mi na obrazy Pieta Mondriana od Jaroslava Štátného a v závere na pentatonické vytvorila improvizované Boogie-Woogie.

Prekvapením festivalu boli aj súčasné škótske ensemblové skladby, inšpirované plainchantom od Johna Hearneho po Steve Kinga. Prostotou a až prírodnou austeritou nás očaril skladateľ strašeju generácie J. Hearne, v „Echách z Inchcolmu“. Pochvalu by sme mali zložiť aj ďalším koncertom portugalského Tria s uvedením vesmírneho posolstva harmonickej hudby melodrámy „Pošli to ďalej“ od Jana Grossmanna, husľového recitálu Štěpánky Kutmannovej s rakúskymi autormi a spevácky večer francúzky Stelly Maris s vlúčnymi skladbami „Píseň písní“, na slova Šalamúna od Zdenky Vaculovičovej.

Prvým rozmerom Forfestu je rozpätie od hudby experimentálnej po hudbu súčasnej syntézy, od Industriálnej filharmónie s dirigentom a sólistom Petrom Vaculovičom po ensemblovú hru Ensemblu Archeus z Bukurešti pod taktovkou Liviu Danceanu, so siedmymi rumunskými skladateľmi naratívnej a meditatívnej hudby od Stefana Niculescu po Liviu Danceanu. Môžeme hovoriť aj o inom rozmere od atonálnej hudby po hudbu s rozšírenou tonalitou. Dnes tu máme tretí rozmer Forfestu spojenia tradície chorálu s Elektronickým oratóriom (poslednou skladbou Forfestu, „Corde Lingua Voce“ Michala Rataja).

Forfest poukazuje na neodhodnenú tradíciu, objav, že najduchovnejšia hudba, ktorou je gregoriánsky spev, je stále inšpiráciou (európsky gregoriánsky chorál od čias Gregora v 6. storočí a vokálny plainchant z čias stredoveku), je nositeľkou nevyčerateľného hudobného mélosu. A posledný rozmer festivalu - je tendencia komponovať zložito, prekomponovane, „bohatým zvukom“ a viacvrstevnosťou ako vo vokálno-inštrumentálnej omši od francúza Nicolausa Zourabichvilho. Táto tendencia je prítomná popri prúdoch minimalizmu, ktoré sa stali majetkom celej planéty.

ELENA LETŇANOVÁ

Martin Lacko:

Slovenské národné povstanie 1944, Slovart, Bratislava 2008

K početným knihám a zborníkom, ktoré nesú titul Slovenské národné povstanie 1944, alebo SNP 1944 pribudlo ďalšie dielo. Jeho autorom je mladý slovenský historik Martin Lacko. Od ostatných publikácií na túto tému kniha sa líši predovšetkým vysokou - už skutočne európskou - cenou (499 Sk!) a chvályhodným úmyslom autora „stručne a čitateľsky nenáročným spôsobom poskytnúť ucelený pohľad na túto historickú udalosť“ (s. 12). To sa mu do určitej miery podarilo. Kniha si nerobí nárok vedeckej publikácie, je písaná „populárno-naučným, resp. esejistickým štýlom“ (s. 13) a je bohato ilustrovaná.

Jadro udalostí, ktoré prešli do politického a publicistického folklóru ako Slovenské národné povstanie - SNP, trvalo dva mesiace, ale boje o jeho objektívne vyhodnotenie trvajú už vyše 60 rokov a ešte nie sú ani zďaleka skončené. Práca Martina Lacku predstavuje určitý krok správnym smerom v tom zmysle, že uvádza fakty a vyslovuje názory, ktoré sa donedávna mohli publikovať iba v emigrácii a usiluje sa podať syntézu doterajšej historickej a populárnej spisby priradenú novým spoločenským pomerom. Výkročil smelo, ale uviazol na polceste.

Od nového diela by sa bolo čakalo, že autor venuje patričnú pozornosť predovšetkým dvom aspektom povstania, ktoré boli doteraz najviac zanedbávané, totiž jeho morálny a internacionálny rozmer. Veď dnes už cenzúra nezasahuje do vedeckého bádania, archívne fondy - domáce i zahraničné - sú otvorené, prístup ku emigrantskej a zahraničnej literatúre je neobmedzený, časový odstup je dostatočne veľký a autorovi nechýba erudícia a usilovnosť odborne zaplniť tie povestné „biele miesta“. Je na čase preskúmať celú záležitosť globálne, vytiahnuť ju zo zovretia nášho slovenského mikrokozmu a vyhodnotiť ju v celkovom kontexte Druhej svetovej vojny.

Rovnako dôležité je aj prehodnotenie a vyhodnotenie z morálneho hľadiska, zamyslieť sa nad zmyslom a opýtať sa, či ono odovpovedá zmyslu slovenských dejín. Inými slovami, poctivo odpovedať na otázku: Bol cieľ, ktorí si osnovovali povstania vytýčili sľachetný a zodpovedal záujmom národa a boli prostriedky, ktorý tento cieľ uskutočňovali čisté a nezištné? Pretože ak v niečom bolo povstanie z roku 1944 jedinečné - a to nielen v slovenskej ale aj v svetovej histórii - tak to bolo jeho bezprecedentne negativistické a priam samovražedné zameranie proti vlastnej štátnosti. V dejinách ľudstva boli povstania proti tyranii, proti režimu, proti vláde, proti ideológii, ale nikde a nikdy proti vlastnému štátu a za návrat do politickej závislosti, do cudzieho područia.

Takýto, alebo podobný, pohľad na povstanie v Lackovej knihe chýba. Ba v jeho poňatí (ako to píše v záverečnej kapitole) „povstanie však pre Slovensko rozhodne prinieslo veľký politický a morálny kapitál v rámci povojnovej Európy“ (s. 200). Nuž, takéto tvrdenie rozhodne nezodpovedá kresťansko-európskemu chápaniu morálky ani politiky.

Kresťanská morálka platí všeobecne a za každých okolností. Čnosť ostáva čnosťou a zločin zločinom bez ohľadu, či ich pestujú alebo páchajú víťazi alebo porazení. Keď ľudia nie sú schopní pomenovať svoje činy pravým menom a úprimne sa vyznať z priestupkov a omylov minulosti, hrozí nebezpečenstvo, že v budúcnosti znovu do nich upadnú. Kresťanská morálka nepripúšťa, aby sa - z dôvodov osobného oportunizmu a egoizmu - nazývalo dobrým, čo je zlé, alebo hrdinským, čo je hrdinským vôbec nebolo. Úlohou histórie je pozbaviť minulosť legend, romantiky a nánosu cudzej ideologickej príťažky. Takto by mladí, minulosťou nezafarčení historici, mali hľadiť

aj na udalosti súvisiace s povstaním. Čaká ich veľká a zodpovedná úloha: očistiť pamäť národa a tak ozdraviť dušu národa.

Je preto určitým sklamaním, keď mladý historik vidí „nie zanedbateľný morálny aspekt“ povstania iba v tom, že „sa stalo príkladom pre zotročené národy Európy, predovšetkým pre susedných Čechov v Protektoráte“ (s. 196). V tom pohľade niet nič morálneho, ba ani pravdivého. Dnes je už každému rozhladenému človekovi jasné, že SNP nijaký národ v Európe neinšpirovalo a pre susedných Čechov bolo nie nasledovania hodným, ale odstrašujúcim príkladom a výstrahou: „Maul halten und weiter dienen“.

Poznámky mladému historikovi

dom a výstrahou: „Maul halten und weiter dienen“.

V prvej časti svojej knihy (Situácia v Slovenskej republike a charakter odboja) M. Lacko triezvo a vecne opisuje politické a hospodárske pomery na Slovensku pred vypuknutím povstania. I keď Slovenská republika bola pod priamym vplyvom nacistického Nemecka a nemohla byť inakšia ako Európa, v ktorej vznikla a existovala, nikto nemôže poprieť, že jej občania mali oveľa viacej slobody, právnej bezpečnosti, materiálneho blahobytu a lepšie podmienky kultúrneho i sociálneho rozvoja, než mali občania Protektorátu, Rakúska, Poľska, Maďarska, Rumunska, Chorvátska, Ukrajiny. Zmena k horšiemu nastala až po vypuknutí povstania a po nastolení toho režimu, za ktorý povstanci bojovali. Nemeckú totalitu vystriedala totalita sovietska, závislosť Slovenska na Nemecku nahradila závislosť na Sovietskom zväze, s ponižujúcim medzičlánkom závislosti na Prahe. Kvôli takejto zmene nebolo treba rúcať vlastný štát, to by nás bolo stihlo aj bez povstania. Teda, aký „politický a morálny kapitál v rámci povojnovej Európy“ (s. 200) nám to povstanie prinieslo?

Autor venuje dielo „všetkým statočným účastníkom SNP“. To je chválehodné; všetci statoční a za vec zapálení jednotlivci si zasluhujú našu úctu. Ale treba si položiť otázku, koľko tých statočných účastníkov bolo a kto to bol? Či ich bolo viacej ako tých spravodlivých, kvôli ktorým Pán Boh bol ochotný odvrátiť svoj hnev a nezničiť ohňom Sodomu a Gomoru? Na ktoré z vedúcich osobností povstania by mohol autor poukázať svojim deťom (alebo univerzitným poslucháčom) ako na vzory občianskych čností a povedať: „Aj vy sa takto správajte, ich príklad nasledujte!“

Možno obdivovať a uctievať slovenskými a nemeckými význameniami ovešaných dôstojníkov slovenskej armády, ktorí do leta 1944 stáli v službách Slovenskej republiky, komandovali slovenských vojakov na východnom fronte, kde mali nesčíselné množstvo príležitostí prejsť na druhú stranu a neprešli? Ešte aj po stalingradskej katastrofe ešte vždy radšej ustupovali s „fašistickou“ nemeckou armádou, než by boli počkali na „proti-fašistickú“ Červenú armádu a potom v jej radoch bojovali za „oslobodenie vlasti“. Treba si položiť a úprimne odpovedať na otázku, či prisaha vernosti platila iba dovtedy, kým Nemci víťazili na všetkých frontoch? Veľmi by som váhal nazvať „vzorom bojovníkov za národ, za Slovensko“ (s. 140) dôstojníkov, ktorí zlomili prisahu, ktorá ich viazala ostať vernými nielen v šťastí, ale aj v nešťastí, nielen, keď sa vedie národu dobre, ale aj vtedy, keď sa mu začína viesť zle. Autora treba pochváliť, že sa nevyhol poukázať na dôstojníkov, ktorých neprípustné správanie - keby sa ho boli dopustili Nemci -

klasifikovalo by sa ako vojnový zločin (mjr. Miloš Vesel v Ružomberku, stot. Daniel Gonda v Lubochni, Cyril Kuchta v Turč. Sv. Martine - s. 76-77). Bolo by sa však žiadalo viac pozornosti a súcitu venovať aj takým slovenským dôstojníkom, ktorí sľub vernosti brali vážne, ako bol napríklad, plk. Viliam Kanák, plk. Ondrej Zverin a ďalší (zákerne zavraždení v Lubietovej), gen. Jozef Turanec (zomrel vo väzení), alebo mjr. Ján Šmigovský (odsúdený na smrť a popravený).

Čo povedať o poslancoch, členoch vlády, vysokých úradníkoch, ktorí predstierali vernosť štátu a za chrbtom pri-

ská skupina Kukorelliho, sovietska pplk. Stepanova a niektoré menšie. Menovite trate a cesty poškodzovali. Od júla '44 aktívne vystupuje skupina Veličko, okolo Turč. Sv. Martina, Jegorov niečo neskôršie na Pohroní a niektoré menej známe a menej slávne skupiny, akých - slovenských - bolo v lete '44 už hodne.

Pri začatí povstania partizánske skupiny sa nachádzali na nami oslobodenom území, alebo na toto územie prešli, napr. veľký oddiel pplk. Stepanova až od Bardejova. V tom bola istá absurdnosť, lebo pre radový boj ich oddiely sa nehodili a potom v pokojnom poľovaní sa demoralizovali. Ale najväč-

ší hriech na partizánstve sa stal tým, že v prvých dňoch povstania kde-ko mohol tvoriť a tvoril partizánsky oddiel, dostal, alebo si z vojenských skladov vzal, zbrane a usadil sa v niektorom pohodnom mieste na formovanie. Skupina Veličkova, ktorá má taký podiel na urýchlení povstania, bila sa statočne pri Vrútkach a Martine po tri týždne spolu s vojakmi. Aj niektoré iné statočne bojovali. Tam, kde bolo solídne sovietske velenie, bola disciplína a ako-tak mohli byť použité v celkovom rámci bojov. Ale nové skupiny, narýchlo pzháňané domácimi ľuďmi, alebo sovietskymi zajatcami, ktorí utiekli z nemeckých lágrov a mnohými podozrelými individualmi, stali sa plagiou nielen partizánčenia, ale i celého oslobodeného územia. Brali tieto skupiny autá, peniaze, šperky, tovar, všetko, čo chceli a v množstve, aké sa im zapáčilo. Ich tábory boli často brlohmi ožranstva, prostitúcie. Hovorila mi jedna lekárka, že nemocnica je plná pohlavne chorých „partizánok“. Keď sme zakročovali proti takýmto skupinám, hrozilo sa nám zbraňami. Boli miesta, kde partizáni skutočne hrdinsky a krásne bojovali, ale boli celé oddiely, ktoré proti Nemcom nevystrelili ani raz, zato domáce obyvateľstvo terorizovali denne. Nálada obyvateľstva sa obracala proti partizánom. Chodili jednotlivci i delegácie si sťažovať na prehmaty, obe si oddýchli, keď partizáni od nich odišli. Celé kraje boli terorizované takými skupinami. Robotníkom zvyšovali mzdy o 100 % a pod., inde vybrali peniaze z podniku, inde vzali kone dedine, inde všetky autá, inde muníciu, ktorá bola vezená armáde na front, atď. Mnoho ľudských životov padlo tiež zbytočne a márne.

Demokratická strana a vojsko sa ostro obracali proti partizánom a žiadali spraviť poriadok. Komunisti kryli partizánov zásadne a snažili sa odstraňovať prehmaty v jednotlivostiach. Zrejme bolo, že chýba autorita, ktorú by všetci partizáni rešpektovali. Jedného človeka - Hladkij - ktorý vystupoval z Veličkovo poverenia ako náčelník gen. štábu partizánskych oddielov na Slovensku, sme dali zatvoriť, lebo to bol bývalý cársky dôstojník a emigrant od r. 1918. Keď prišiel Šmidke z Moskvy, poverila ho SNR organizovaním partizánskeho štábu. Údaje mal mať v tom smere aj nejaké poverenie z Moskvy. Mne aspoň servíroval ako hotovú vec, že on taký štáb dá dohromady, preto som jeho poverenie v SNR presadil a všetci sa tešili, že sa poriadok zavedie. Rokoval s Veličkom, Jegorovom a inými. Keď prišiel z Kyjeva pplk. Chrapkov a neskôršie plk. Asmolov, dúfali sme, že sú tu autority sovietske, ktoré poriadok zavedú. Zlepšenie isté časom nastalo, ale poriadok nie. Väčšina skupín si aj naďalej robila, čo chcela. Štáb sa zorganizoval v dost' veľké teleso, práce mal vyše hlavy, ale podstata veci ostala nezmenená:

všetky partizánske oddiely boli na oslobodenom území a len niektoré boli zasadené do bojov. V partizánskom štábe pracoval aj poslanec Slánský. Ja o detailoch partizánskych vecí informovaný som nebol, lebo v strane a SNR mal tieto veci Šmidke, preto iba denné pozorovania môžem uviesť.

Po vyprázdnení Bystrice partizánsky štáb sa presťahoval do Tureckej, v údolí k Donovalom. Celý štáb (Asmolov, Slánský, Šmidke, Manica, Kuchta) išiel potom s vojskom smerom Prašivá.

V partizánčení na Slovensku je mnoho krásnych a hrdinských kapitol, ktoré obyvateľstvo sympatiami správdzalo. Počas povstania bolo však aj ohromné množstvo ľubovôle, nedisciplinovanosti a teroru, čo im značne poškodilo. Boli údajne také prípady že v Nemcami obsadenom území - v poslednej etape povstania - išlo obyvateľstvo žiadať Nemcov, aby ta prišli, že nemôžu už vydržať pod partizánmi. Konkrétne som počul taký prípad o Jegorovovej skupine v Turci, v tom Turci, kde celé obyvateľstvo sa tak krásne s nami chovalo. Keď som hovoril s istým sovietskym majorom z NKVD, ten sa ukrutne rozčuľoval nad postupom takýchto partizánov; tvrdil, že oznámi všetko na sovietske miesta a že sa hanbí za takých dôstojníkov.

Vysvetliť sa takéto fakty dajú: partizáni sa chovali statočne v boji, v izolácii, v riziku. Keď sa však dostali do pohodlného kurortu (Sliach, Kováčová, Donovaly, Špania Dolina, atď.), kde mali všetko, čo im oči žiadali: ženy, alkohol, autá a všetko, nechcelo sa im do horšieho a väčšinou nebolo nikoho, kto by im rozkaz dal, alebo splnenie rozkazu vynútil. Najlepším dôkazom tejto demoralizácie je, že pri krachu vojenskej časti povstania, sa veľmi mnoho partizánskych oddielov proste rozbehlo...“

Podobne hodnotili činnosť partizánov aj cudzí pozorovatelia a priami účastníci povstania - francúzski i britskí. Na niektoré takéto svedectvá sa odvoláva aj M. Lacko. Ale ešte stále ostáva veľa nepovedaného, čo by sa napísať malo a čo by čitateľ v najnovšej knihe o povstaní čakal. Najmä teraz, keď sú prístupné už aj bývalé sovietske archívy, kde by sa určite našli odpovede i na mnohé doteraz otvorené otázky ohľadne príprav a priebehu povstania.

Povstanie sa často predstavuje ako slovenský príspevok k porážke fašizmu a nacizmu, kde Slovensko, po boku spojeneckých armád, sa so zbraňou ruke zapojilo do vojny proti Hitlerovmu Nemecku. Povstanie malo teda aj svoj medzinárodný rozmer a patrilo by sa ukázať, ako sa ono javí v kontexte Druhej svetovej vojny, ako hodnotili slovenské úsilie Spojenci a ako ho posudzujú nezaujatá historiografia v zahraničí.

V tomto ohľade Lackova kniha neplní očakávania. Dnes je už pomerne dobre známy postoj Spojencov k príprave povstania. Takéto akcie na území kontrolovanom Nemeckom spojenecké vlády vždy ochotne podporovali, ako o tom svedčia prípady Titovho partizánčenia na Balkáne, podpora podzemného odboja vo Francúzsku, Belgicku, Nórsku, Grécku a inde. Autor sa o týchto záležitostiach zmeňuje len letmo, dokonca píše, že „oficiálne britské kruhy sa k vojenskej pomoci povstaniu stavali dost' rezervovane.“ (s. 202). Nebolo to celkom tak. Britské „kruhy“ prejavili neobyčajnú ohotu veľkorysej pomoci. Tu by sa bolo žiadalo trochu podrobnejšie vysvetliť, prečo sa tá pomoc prakticky zcvrkla na symbolickú a akú podozrivú úlohu pri tom zohrali nielen sovietski spojenci, ale aj čs. exilná vláda v Londýne. Príslušné dokumenty zo západných archívov sú už známe a sovietske dokumenty by mohli ešte podrobnejšie objasniť ďalšie okolnosti.

Potom je tu otázka medzinárodného priznania štátuťu spojeneckých vojsk bojujúcich proti Nemecku („the belligerent status“) vojenským jednotkám na povstaleckom území. O toto žiadali vojenski predstavitelia v Banskej Bystrici

málo kusov a nepredané exempláre, uložené v jednom sklade vo Florencii, zničili veľké záplavy v roku 1966.

Zmeny nastali koncom šesťdesiatych rokov, a to z mnohých príčin: od tých udalostí ubehol istý čas, nová generácia bola zvedavá a možno to spôsobilo aj uvoľnenie medzinárodného napätia. V osemdesiatych rokoch sa dejiny vykonozovania európskych Židov rozšírili do kníh, filmov a televízie a oboznamovalo sa s nimi čoraz širšie publikum. V deväťdesiatych rokoch a po znovuzjednotení Európy sa stali bežnými oficiálne ospravedlnenia, národné pamätníky, memorie a múzeá.

V súčasnosti je šoa všeobecnou referenciou. Štúdium histórie „konečného riešenia“, nacizmu, alebo druhej svetovej vojny je povinné na všetkých stredných školách. V Spojených štátoch, a dokonca aj vo Veľkej Británii, existujú školy, kde je vyučovanie tohto obdobia jediným aspektom z novovekých európskych dejín, o ktorom sa deti v škole dozvedajú. Existuje nespočetné množstvo svedectiev, rozprávání a štúdií o vyhladení európskych Židov počas druhej svetovej vojny: miestne monografie, filozofické eseje, sociologické a psychologické príspevky, memoáre, romány, filmy, archivované rozhovory a mnoho ďalších vecí.

Ak je nacistická genocída zlom, ktoré nemalo a nebude mať obdoby, prečo niektorí hovoria, že sa hocikedy môže zopakovať?

Je teda teraz všetko v poriadku? Teraz, keď sme preskúmali najmenejšie stránky našej minulosti, keď sme túto minulosť pomenovali jej pravým menom a prisahali, že sa nikdy viac nezopakuje? Nie je to také isté. Záujem našej doby o šoa, teda o to, čo sa v školách nazýva „holokaust“, pred nás kladie päť problémov.

Prvý problém sa týka dilemy pamätí, ktoré sú nekompatibilné. Pohľad západnej Európy na „konečné riešenie“ sa stal univerzálnym. Avšak po rozpade Sovietskeho zväzu sa začali skúmať zločiny a zlyhania komunizmu a slobodne sa o nich diskutovalo. Tým pádom sa venovala väčšia pozornosť utrpeniu, ktoré musela znášať východná polovica Európy, či už od Nemcov alebo od Sovietov. V tomto kontexte niekedy vyvoláva zdôrazňovanie židovských obetí z Auschwitzu v knihách západoeurópskych autorov iritáciu. Napríklad v Poľsku a Rumunsku sa kozmopolitní a vzdelaní autori pýtajú, prečo sú západoeurópski intelektuáli takí citliví na vyhladenie Židov. A čo milióny nežidovských obetí nacizmu a stalinizmu? Prečo je šoa taká jedinečná?

Druhý problém je spojený s historickou presnosťou a s rizikami neadekvátnej kompenzácie. Európania dlhé roky zatvárali oči pred utrpením Židov počas vojny. Dnes nás podporujú v tom, aby sme na toto utrpenie mysleli stále. Morálne povedané by to malo vyzerať asi takto: Auschwitz je etická otázka, ktorá stojí v jadre druhej svetovej vojny. To však vedie historikov k omylu. Smutná pravda je totiž taká, že počas samotnej vojny bolo mnoho tých, čo nemali potuchy o osude Židov a aj keby mali, asi by si s tým príliš veľa starostí nerobili. Existovali len dve skupiny, pre ktoré bola druhá svetová vojna predovšetkým projekt, ktorý mal vyničiť Židov: boli nimi nacisti a samotní Židia. Pre všetkých ostatných mala vojna v praxi úplne iný význam - každý mal svoje vlastné starosti.

Je pre nás ťažké prijať fakt, že šoa zohráva v našich životoch významnejšiu úlohu ako v životoch ľudí okupovaných

národov počas vojny. Avšak, ak chceme pochopiť ozajstný zmysel zla, musíme mať na mysli, že to, čo bolo naozaj hrozné na vyhladení Židov, nie je fakt, že malo taký veľký význam, ale práve naopak, že jeho význam bol taký malý.

Tretí problém sa dotýka samotnej koncepcie zla. V novovekej sekularizovanej spoločnosti táto koncepcia už dlho vyvoláva isté rozpaky. Dávame prednosť racionálnejším a právnym definíciám dobra a zla, spravodlivosti a nespravodlivosti, zločinu a trestu. Tento výraz sa však v posledných rokoch pomaly prepracoval do morálneho, a dokonca aj politického diskurzu. Aj keď sa koncepcia zla znova dostala do nášho verejného diskurzu, nevieme, čo si s ňou počať. Naše názory sú zmätené.

Na jednej strane sa vyhladenie Židov nacistami predkladá ako bezprecedentný zločin, zlo, ktoré nemalo a nebude mať obdoby. Je to príklad a výstraha: Nie wieder! Už nikdy viac! Na druhej strane však spomíname toto („bezprecedentné“) zlo v mnohých iných prípadoch, ktoré nie sú vôbec bezprecedentné. Politickí predstavitelia, historici a novinári používali v posledných rokoch výraz „zlo“ na označenie masových a genocídnych zločinov, ktoré sa diali vo svete - od Kambodže po Rwandu a od Čechenska až po Sudán. Ak niekto chce opísať povahu a zámery novovekých diktátorov, ktoré spadajú do sféry „zla“, neraz spomenie Hitlera: často počujeme prejavy, kde sa to Hitlermi hemží.

Ba čo viac: ak Hitler, Auschwitz a genocída Židov predstavuje bezprecedentné zlo, prečo nás stále vystríhajú pred faktom, že k týmto zločinom môže dôjsť hocikedy, alebo že k nim dochádza? Vždy, keď antisemitské heslá pošpinia múry nejakej synagógy vo Francúzsku, médiá nás varujú, že toto „bezprecedentné zlo“ je znova medzi nami a že sme sa znova ocitli v roku 1938. Strácame schopnosť rozlišovať medzi zvyčajnými hriechmi a nezmyslami ľudského pokolenia - hlúposťou, predsudkami, oportunistom, demagogiou a fanatizmom - a skutočným zlom. Stále hovoríme o zle, ale následky sú tie isté, rozriedili sme jeho zmysel.

O nebezpečenstve, ktoré hrozí, ak budeme stotožňovať kritiku Izraela so zobúdzaním démonov antisemitizmu

Štvrtá obava sa týka rizika, ktorému čelíme, keď vkladáme všetku našu emočnú a morálnu energiu do jedného problému, čo ako vážny tento problém je. Cena za takéto videnie cez akýsi tunel sa tragicky črtá v posadnutosti Bieleho domu terorizmom a zlom, ktoré produkuje, a v „globálnej vojne“ proti terorizmu. Otázka nezní tak, či terorizmus existuje alebo nie: samozrejme, že existuje. Takisto nemožno debatovať o tom, či proti nemu treba alebo netreba bojovať: samozrejme, že sa proti nemu musí bojovať. Ide o to, aké iné zlo zanedbáme, alebo vytvoríme, ak sa budeme sústreďovať výlučne na jedného nepriateľa a budeme ho využívať na to, aby sme ospravedlnili stovky menších, zanedbateľných zločinov, ktorých sa sami dopustíme.

Tento argument platí takisto pre našu novovekú fascináciu antisemitizmom a pre naše zdôrazňovanie jeho bezprecedentného významu. Antisemitizmus, podobne ako terorizmus, je starý problém.

A pre antisemitizmus a terorizmus platí to isté - aj ten najmenší prejav nám pripomína dôsledky spôsobené tým, že v minulosti sa podobné hrozby nebrali dostatočne vážne. Ale antisemitizmus, podobne ako terorizmus, nepredstavuje jediné zlo na svete a nemôže slúžiť ako ospravedlnenie pre ignorovanie iných zločinov a iných utrpení. Ak vytrhneme terorizmus alebo antisemitizmus z kontextu, ak ich postavíme na piedestál a budeme ich vydávať za najväčšiu hrozbu západnej civilizácie, demokracie alebo „nášho spôsobu života“, ak z ich pôvodcov urobíme cieľ bližšie nedefinovanej vojny, budeme čeliť nebezpečenstvu, že budeme ignorovať iné výzvy našej doby.

V čase studenej vojny hrozilo, že totalitarizmus, presne ako dnes terorizmus a antisemitizmus, sa stane jediným problémom, ktorým sa intelektuáli a politici na Západe budú posadnuto zaoberať a vylúčia všetko ostatné. Hannah Arendto-

va číva v zavrnutí minulosti a v tom, že v katastrofe, ktorá postihla Židov, treba vidieť dôkaz slabosti: poslaním nového štátu bolo prekonať túto slabosť a vytvoriť nový typ Žida.

V posledných rokoch sa však vzťah medzi Izraelom a šoa zmenil. Keď v súčasnosti medzinárodná komunita kritizuje Izrael za zlé správanie k Palestíne a za okupáciu jej územia od roku 1967, zástancovia Izraela hneď začnú zdôrazňovať pamiatku na šoa. Vystrihajú, že ak príliš kritizujete Izrael, zobudíte démonov antisemitizmu. Naznačujú, že príliš ostré kritiky len vyvolávajú antisemitizmus. Spadajú do antisemitizmu. A keď sa prebudí antisemitizmus, otvorí sa cesta späť do roku 1938, Krištáľovej noci, a odtiaľ je na skok k Treblinku a Auschwitzu.

Chápem emócie, ktoré stoja v jadre takýchto tvrdení. Tieto tvrdenia sú však samy o sebe príliš nebezpečné. Keď mne alebo iným ľuďom niekto vyčíta, že príliš kritizujem Izrael, a bojí sa, že prizrak rasových predsudkov povstane z mŕtvych, odpovedám mu, že tento problém postavil úplne na hlavu. Práve toto tabu

provokuje antisemitizmus. Už viaceré prednášky o povojnových dejinách Európy a o pamiatke šoa na gymnáziách a na vysokých školách v USA aj inde. Môžem teda zhrnúť, čo som mal príležitosť konštatovať.

Vysokoškolskí a stredoškolskí študenti nepotrebujú, aby sa im pripomínala genocída Židov, historické dopady antisemitizmu alebo problém zla - o týchto otázkach sú oboznámení tak dobre, ako ich rodičia nikdy neboli. A je to tak správne. Prednedávnom ma však prekvapilo, že sa začali opakovať otázky ako: Prečo sa tak veľmi zameriavame na šoa [holokaust]? Prečo je v niektorých krajinách zakázané popierať šoa [holokaust], ale nie iné genocídy? Nepreháňame náhodou v zdôrazňovaní hrozby antisemitizmu? No a čoraz častejšie sa kladie táto otázka: Neslúži nacistická genocída ako ospravedlnenie Izraela? Nepamätám si, že by som tieto otázky počúval v minulosti.

Kto sa cíti bezpečnejšie - Žid v USA alebo Rumun v Taliansku?

Obávam sa, že sa stali dve veci. V hlavách mládeže sme zasiali zmätok tým, že sme zdôrazňovali bezprecedentný historický charakter šoa a zároveň sme ho neustále spomínali v súvislosti s aktuálnymi problémami. Vyrábame cynikov tak, že vždy, keď niekto útočí na Iz-

rael alebo sa zastáva Palestíny, kričíme na ratu a obviňujeme ho z antisemitizmu. Lebo pravda je taká, že existencia Izraela nie je ohrozená. A že dnešní Židia na Západe nie sú vôbec konfrontovaní s hrozbami alebo s predsudkami porovnanými s predsudkami minulosti alebo s tými, ktoré majú dnes na svedomí obete z radov príslušníkov iných menšín.

Položme si túto otázku: prijali by nás v USA s otvorenou náručou ako mohamedána alebo ako „nelegálneho“ prisťahovalca? Boli by sme vítaní a cítili by sme sa bezpečne, keby sme boli Pakistancom vo Veľkej Británii? Maročanom v Holandsku? Arabom vo Francúzsku? Černochoom vo Švajčiarsku? Cudzincom v Dánsku? Rumunom v Taliansku? Rómom hocikde v Európe? Neakceptovali by nás a necítili by sme sa bezpečnejšie alebo integrovanejšie, keby sme boli Židia? Myslím, že na túto otázku poznáme odpoveď. Či je to Holandsko, Francúzsko, Spojené štáty americké, a Nemecko už ani nespomínajú, Židia majú hojné zastúpenie v obchodných sférach, v médiách a v umení. V žiadnej z týchto krajín netrpia vylúčením, nie sú stigmatizovaní ani ohrozovaní.

Hrozba, z ktorej by mali byť Židia a každý z nás znepokojení, prichádza z inej strany. Pamiatku na genocídu sme tak pevne zakotvili do obhajoby jedinej krajiny - Izraela, že existuje riziko, že sa jej morálny význam stane provinčným. Problém zla, či už totalitárneho alebo genocídneho, je všeobecný problém. Ak je ale zmanipulovaný v prospech jednej krajiny, stane sa jedna vec - a tá sa už deje: tí, ktorých delí istá vzdialenosť od spomienky na zločin spáchaný v Európe, buď preto, že nie sú Európania, alebo preto, že sú príliš mladí, aby si spomenuli na jeho význam, nebudú chápať, prečo by sa ich táto pamiatka mala týkať, a prestanú nás počúvať, keď sa im to pokúsime vysvetliť.

Morálne napomenutie, ktoré pochádza z Auschwitzu a vznáša sa nad pamäťou Európanov, je neviditeľné očiam Ázijcov alebo Afričanov. A čo je možno ešte dôležitejšie, to, čo je samozrejme pre dotknutú generáciu, má stále menší a menší význam pre ich deti a vnúčatá.

Všetky naše múzeá, pamätníky a školské zájazdy možno nie sú znamením toho, že sme pripravení spomínať si, ale toho, že si myslíme, že sme už učinili pokánie a teraz sa môžeme uvoľniť a zabudnúť. Pamätníky budú spomínať za nás. Nevieť, keď som poslednýkrát navštívil pamätník šoa v Berlíne, mládež na školskom výlete sa tam medzi stélami hrala na skrývajúcu, aby si skrátila dlhú chvíľu. Ale viem, že ak má história odvieť svoju prácu, teda navždy zachovať dôkazy minulých zločinov a všetko ostatné, je lepšie ju nechať na pokoji. Keď sa v minulosti hrabeme z pohánok politického zisku, vyberáme z nej útržky, ktoré by sa nám mohli zísť, a históriu poverujeme udeľovaním oportunistických morálnych lekcií, získame zlé poučenie a zlú históriu.

Existuje smutne prslávená banalita, o ktorej hovorila Arendtová - je ňou znepokojujúce, normálne, blízke, každodenné zlo v ľudskej bytosti. Existuje však ďalšia banalita - banalita zneužitia, oslabujúca, znečitlivujúca efekt toho, ak o nej niekedy hovoríme príliš, ak o nej premýšľame nespočetnekrát, ak ju máme pred očami neustále. To ťaží našu verejnosť a imunizuje ju pred zlom, ktoré spomíname. Práve s touto banalitou alebo banalizovaním sme konfrontovaní.

Generácia našich rodičov po roku 1945 vytesnila problém zla, lebo pre ňu bol príliš naplnený významom. Nebezpečenstvo ohrozujúce generáciu, ktorá príde po nás, je v tom, že vytesní tento problém, lebo bude mať príliš málo významu. Ako tomu môžeme predísť?

Po svete roztrúsení príslušníci židovského národa putujú do Jeruzalema, aby pri ruinách bývalého chrámu oplakávali zánik zjednoteného Dávidovho a Šalamúnovho kráľovstva. Analogicky u nás pôsobia ruiny väčšiny židovských pohrebísk, kde nad pováľanými a krovím zarastenými náhrobnými kameňmi neostáva nič iné iba zaplakat'. Výsledkom takého stavu je takmer päťdesiatročná ignorancia a protináboženská propaganda zo strany totalitného režimu. V súčasnosti je to najmä nevedome-

Ruiny nárekov

Žalostný stav židovských cintorínov

prvkov (plotov, brán, modlitební) vyskytujú sa aj krádeže. Vzácnnejšie náhrobky zo žuly, mramoru či andezitu končia v rukách podnikavcov ako zdroj lacného materiálu pre lukratívne kamenárske zákazky. V obvodovom mure popradskeho cintorína (tesne nad zemou) bol nie tak

ským náboženským obciam. Tých je však oproti veľkému počtu cintorínov málo. Koncentrujú sa prevažne vo väčších mestách a tam sa aj o svoje pamiatky primeraným spôsobom starajú. V niektorých prípadoch túto úlohu aspoň čiastočne preberajú mestské a obecné samosprávy, sku-

V starobylej Levoči sa okolo židovského cintorína vytvorila chatová a záhradkárska zóna. Uprostred vzorne udržiavaných záhonov ohraničuje teritórium cintorína nový biely rebrový plot z betónu. Do priestoru pohrebiska však nevstupíte. Zabráni vám v tom nepriechodná džungľa vytvorená roky bujnajúcou vegetáciou. Kde-tu zostali iba silne poškodené a pováľané náhrobky, poprerastané machom a krivými haluzami pripomínajúcimi chobotnicu, ktorá v chápadlách drží posledné potvrdenie judaistickej histórie a kultúry nielen v tomto meste.

Inžinier na dôchodku zachraňuje hroby

V Košiciach sa nachádzajú dva židovské cintoríny. Novší na Rastislavovej ulici (vedľa hlavného mestského cintorína) je strážený psami, pomerne dobre udržiavaný a dodnes funkčný. Pozostatky starého cintorína na Tatarskej ulici (teraz utopené uprostred sídliska) svedčia

ky poskytujú skrýše pre bezdomovcov, tulákov, bandy asociálov, narkomanov... To všetko bolo možné zistiť podľa množstva a druhu odpadu (staré odevy, fľaše od alkoholu, umelé vrecká s chemickými látkami, zdochliny zvierat), ktorý odtiaľ poodnášal na likvidáciu 68 ročný lesný inžinier na dôchodku Štefan Martončík. Roky sa bezmocne díval z okna svojho neďalekého bytu na nedôstojný stav miesta posledného odpočinku, upozorňoval, vyzýval... bez úspechu. Rozhodol sa preto konať. Predložil svoj zámer a projekt a dnes sa osobne podieľa na záchrane jednej z mnohých zdevastovaných židovských pamiatok.

Záujem o židovskú kultúru narastá

Oproti načrtnutým nešvárom stojí zvýšený záujem o židovskú kultúru. Vďaka rozvíjajúcim sa možnostiam cestovného ruchu obnovujú sa židovské múzeá, organizujú sa festivaly židovskej kultúry, prehliadky židovských pamiatok a podobne. Najpôsobiliejším a najautentickejším duchom však pôsobia cintoríny. No nie všetky (vzhľadom na ich aktuálny stav) sú vhodné na návštevu a reprezentáciu. Všetko je o nás ľuďoch. Sú takí, ktorí kultúrne hodnoty znehodnocujú, iní ich zachraňujú. Stále však ostáva väčšina takých, ktorí sa k danému problému stavajú indiferentne. Možno z neznalosti, možno z nedostatku informovanosti? V každom prípade sú tu veľké možnosti a potenciál na zmenu zmysľania a postojov k skutočným hodnotám založeným na princípoch ľudskosti, kultúrnosti a tolerantnosti. Na Slovensku máme okolo sedemsto židovských cintorínov (pre porovnanie v Čechách a na Morave je ich len okolo tristo-päťdesiat). Mnohé z nich nie sú podrobnejšie preskúmané a zdokumentované. Ak ich prenecháme vandalom a divej prírode, zostanú nám len oči pre plač.

Text a foto: LUBOMÍR KALAVSKÝ

losť a ľahostajnosť k životu a smrti a k rešpektovaniu kultúrnej identity.

Vysekaný otvor v mure

Keďže židovské cintoríny sú vo väčšine prípadov lokalizované na odľahlých miestach a často nemajú svojho správcu, stávajú sa vhodnými objektmi pre uskutočňovanie vandalských prejavov. Okrem ničenia a znehodnocovania architektonických

dávno vysekaný úzky obdĺžnikový otvor, cez ktorý sa pohodlne dali povynášať aj ťažšie kamenné náhrobné dosky. Diera je čerstvo zamurovaná. Na tomto cintoríne sú mnohé náhrobné kamene pomalované hanlivými nápismi a symbolmi.

Džungľa uprostred záhrad

Starostlivosť o židovské cintoríny príslúcha predovšetkým židov-

piny záujmových združení, žiaci škôl a podobne. Ide však iba o sporadické čiastkové udržiavacie práce spojené najčastejšie s vyčistením priestranstiev od odpadkov, či vykosenie porastov. Absentuje systémový prístup a komplexné riešenie ochrany, spravovania, údržby a financovania pamiatok súčasných na zápis do štátneho pamiatkového fondu.

utopené uprostred sídliska) svedčia skôr o nekultúrnosti a neľudskosti, ako o piete. Väčšia časť tohto cintorína zmizla počas výstavby priľahlých stavenísk. Stredom cintorína bola vyšliapaná cestička, ktorá slúži aj ako „korzo“ na prechádzky s domácimi zvieratami. V zimných mesiacoch sa tu veselo sánkuje a šantí. Krovím zarastené náhrobní-

Je čas žiť, tvoriť a čas odchádzať. Keď nám odchádza poetka, je to ako vyhasínanie jednej veľkej hviezdy na slovenskom nebi. Odišla poetka, spisovateľka pre deti, redaktorka, prekladateľka, organizátorka, dramatička, scenáristka, režisérka.

Daniela Hivešová-Šilanová sa narodila 1. 2. 1952 v Bratislave a predčasne zomrela 6. 8. 2008 v Prešove. V rokoch 1967 - 1971 študovala na Strednej knihovníckej škole v Bratislave a tam aj maturovala. Potom v rokoch 1971 - 1976 študovala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave odbor estetická výchova a slovenčina a zároveň formou mimoriadneho štúdia na VŠMU aj vybrané predmety - dramaturgiu, dejiny a teóriu divadla.

Mgr. Daniela Hivešová začala pracovať ako tlačová redaktorka vo vydavateľstve Smena v Bratislave, potom pôsobila ako dramaturgička v Podtatranskom divadle v Spišskej Novej Vsi a neskôr bola dramaturgičkou v Obvodnom kultúrnom stredisku - Bratislava 4. V rokoch 1979 - 1982 redigovala pôvodnú poéziu a

prózu v bratislavskom vydavateľstve Smena. Potom sa jej novým pracoviskom stal Prešov, kde v rokoch 1982 - 1989 pracovala ako redaktorka podnikového časopisu v Závodoch priemyselnej automatizácie. V roku 1984 sa stala zakladateľkou a vedúcou rómskeho súboru piesní, tancov a poézie - Rómske dievčatá a chlapi. V rokoch 1989 - 1991 pôsobila v slobodnom povolani a bola aktívnou vo vznikajúcom rómskom občianskom hnutí. V roku 1991 spoluzakladala týždenník Romano nevo l'il - Rómsky nový list a pracovala ako zástupkyňa šéfredaktorky, bola spoluzakladateľkou a dramaturgičkou rómskeho profesionálneho divadla Romathan v Košiciach, spoluzakladateľkou Nadácie pre rómske dieťa a zakladateľkou Detského parlamentu v Prešove. Svoj život s Prešovom začala najmä vystúpením na Akademickom Prešove a zviazala aj tým, že sa stala manželkou režiséra a riaditeľa Divadla Jonáša Záborského v Prešove - Jána Šilana.

V roku 1993 bola spoluzaklada-

teľkou občianskeho združenia Jekhetane - Spolu v Prešove. Pôsobila aj na Strednej umeleckej škole v Košiciach, kde sa venovala dejinám divadla, estetike, herectvu a umeleckému prednesu.

Jej neutíchajúca aktivita sa prejavovala v prezentácii mladých tvorcov, pracovala ako porotkyňa vo

Čas mlčať

viacerých súťažiach, podnecovala detskú tvorivosť, organizovala tvorivé výtvarné dielne, besedy a ďalšie rozličné podujatia. Neúprosne borila predsudky.

Vyšli jej básnické zbierky Tanečnica (1974), Uprostred koncertu (1976), Pohyb bez teba (1979), Z údolia nežnej líšky (1980), Príveľa miesta (1981), Okamih optimizmu (1985), Spätosť (1988), Cigánske leto (1989) Na počkanie (2000). Pripravila aj antológiu z autentického tvorby detí Ahoj, svet (1986), v Slovenskom rozhlasu uverejnila cyklus večerníčekov Olinkine rozprávky a

publikovala aj rozprávky pre deti Zuzankine motýle - Chlapec s čajkou (1994), Vtáčatko - Koráločka (1995), Zvončekový mužiček (2000). Napísala aj divadelné hry Miesto pre Rómov (1992), Veľký primáš Baro (2001), Lepšie je hodovať ako bojovať (2001), Ako Boh stvoril Róma (2002), Kto je na svete najkrajší (2005).

Prekladala aj z iných jazykov. V jazykovej spolupráci preložila výber z poézie finskeho básnika Paava Haavika Cesta známou rečou a prekladala aj poéziu viacerých rómskych autorov.

Za svoju tvorbu dostala niekoľko cien Literárneho fondu SR, Cenu Európskej únie a USA za rozvoj demokracie a občianskej spoločnosti, bola ocenená Medzinárodnou rómskou úniou, dostala Pamätnú medailu od prezidenta SR Rudolfa Schusteru, ocenenie Rómska ruža a bola ako jedna z dvoch Sloveniek nominovaná na Nobelovu cenu mieru za rok 2005.

Posledná rozlúčka sa konala 28. augusta 2008 v Dome smútku v Prešove. Ivan Barla zo Štátneho divadla

v Košiciach predniesol autorkinu báseň, ktorú venovala mestu Prešov. Za mesto Prešov predniesol smútočný prejav PhDr. Ivan Benko, vystúpila aj Klára Orgovánová, niekoľko veršov predniesla Mária Ďurčeková z VŠMU a za Spolok slovenských spisovateľov, ktorého dlhoročnou členkou Daniela Hivešová-Šilanová bola, rozlúčku predniesol podpredseda Spolku slovenských spisovateľov a zároveň autor tohto príspevku. Smútočnú atmosféru dojmavo umocňovali svojim hudobným prejavom členovia divadla Romathan.

Jej hlas zmlkol. Ostalo dielo. Denisa Havrľová napísala: „Tvoja obetavosť a viera v lepší život Rómov ma fascinovali... Často ti novinári kladli otázku, či nemáš rómske korene, nie nemala si, ale bola si ich najväčšou osobnosťou aj bez toho, aby si bola Rómka.“

Sám som mal neraz možnosť s ňou sedieť nad básnickými textami. Bola náročná, ale žičlivá. Ale tak to už býva. Predčasne a po dlhšej chorobe odišla. Možno nie je čas veľa hovoriť, možno je čas veľa mlčať.

MICHAL OTČENÁŠ